

Rákos Blanka

Filmelmélet és filmtörténet – Kommunikáció

AZK – A sárvári Alternatív Zenei Klub története

Konzulens: Havasréti József

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Pécs, 2011

Dolgozatom a sárvári Alternatív Zenei Klub történetét kísérli meg leírni és feltárni, ehhez kapcsolódva pedig több mint két évtizedre visszatekintve vizsgálom az ifjúsági kultúra valamint a zenei kultúrához köthető technológiák változásait. A dolgozat a következő hívószavakra épül: szubkultúrák, underground, zenei színterek, ifjúsági zenei kultúrák, alternativitás a kultúrában, médiumok fejlődése és felhasználása, közösségek, lokális színterek, intézményes és alulról szerveződő kulturális terek. Témám több ponton is kapcsolódik az intézményes kommunikáció szakirányhoz: a szervezeti kommunikáció kapcsolható az AZK intézményes beágyazottságához, a populáris kultúrák tanulmányozása köthető az underground és „hivatalos” kultúra definiálásakor felmerülő problémákhoz, az avantgárd filmmel és médiával foglalkozó kurzus az AZK indulásakor még erősen érződő neoavantgárd underground kultúrához, az információs társadalom fontos elem a 2000-es évek AZK-jának vizsgálatakor, a Public Relations pedig a klub önmagát megjelenítő és reklámozó tendenciáiban kap szerepet. Nem utolsósorban mivel a szubkultúra fogalma fontos a dolgozat szempontjából, az ezzel foglalkozó kurzus is támpontot jelentett.

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	4
1.	„Köszönjük néked Sárvár, Sárvári Termálkristály!”	4
2.	Sárvár és a Nádasdy-vár	5
3.	Történetírás - A kutatás menete	7
II.	Az első generáció	10
1.	Elemzési keretek	10
2.	A kezdetek	14
III.	Második generáció	20
1.	Az 1990-es évek	20
2.	Mentorok	23
3.	Gabcán innen, Csubin túl	26
IV.	A harmadik generáció	30
1.	A 2000-es évek	30
2.	Az ezredforduló közönsége	34
3.	Közösségi pillérek és együttműködések	36
V.	Összegzés	42
	Bibliográfia.....	43
	Függelék	46

I. Bevezetés

1. „Köszönjük néked Sárvár, Sárvári Termálkristály!”

2000 nyara, a sárvári Nádasdy-vár macskakővel kirakott udvara. A színpadon éppen A Gátnál nevű zenekar játszik. AZK-Minifesztivál van, a fellépők között helyi kezdő és kevésbé kezdő zenekarok, aztán I Love You, Egy Kiss Erzsi Zene, Kampec Dolores és Balaton koncertek. Szimpatikus emberek lézengenek, gyülekeznek kis csoportokban, beszélgetnek, boroznak. Szinte senkit sem ismerek. Nekem így kezdődött az egész. Akkor jártam Sárváron először úgy, hogy nem a híres Sárvári Termálkristály szlogenje bűgött a fejemben. Zene szólt, olyan, amilyennel akkor, 15 évesen még csak ismerkedtem. Először láttam élőben játszani a Balatont és a későbbi barátokat is. De az AZK nem itt kezdődött, csak számomra nyitott meg egy új világot, amihez már akkor, azon az első napon is tartozni akartam. Neveket hallottam, akiket rajtam kívül mindenki ismert, emberekre mutattak rá, hogy őket majd úgyis megismered.

Talán túlságosan szubjektív az első élménnyel kezdeni, de némi nosztalgiával ma már úgy gondolom, minden másképp alakult volna, ha nincs az a barát, aki elhívott Sárvárra, aki akkor még az épp csak induló A Gátnál zenekarban énekelt és gitározott, és aki 2000 vége óta az AZK klubvezetője. És akkor most nincs senki – persze előbb-utóbb biztosan lett volna valaki -, aki arra adja a fejét, hogy megírja ennek a klubnak a történetét, ami már azelőtt elindult, mielőtt nagycsoportos óvodás lett volna belőle.

Ennek a múltnak a felépítése elsőre könnyű feladatnak tűnt, hiszen ha másból nem is, saját emlékeimből legalább 11 évet fel tudok idézni. De ez a felidézhető múlt megmásíthatatlanul a sajátom, és bár kutatásom során ebből valóban fel is tudtam használni bizonyos dolgokat, mindabba, ami ennek a klubnak az életébe beleszólt, még aktív résztvevőként sem láthattam bele teljesen soha. Idővel valóban megismertem azokat az embereket, akik akkor valami különös tekintélyt keltettek bennem, és akik most, e dolgozat kapcsán saját, gyakran csalóka emlékeiket felidézve meséltek nekem az AZK kezdeteiről, a lelkesedésükről, a zenékről, a háttérben meghúzódó erőkről, arról, amit a 80-as évek Magyarországból láttak, amit egy évtizeddel később megéltek, a lendület múlásáról, az új emberekről, akik a mai napig életben

tartják a klubot. Meséltek az újak is: más szempontok, más évtized beszél már ebből. A rendszerváltás után felborult az a zenei világ, ami a kezdeteket meghatározta, új technológiák jöttek, új szabályok, melyekkel együtt, jó esetben egyszerre kellett lépni.

Dolgozatomban a klub történetével párhuzamosan ezeket a változásokat is igyekszem bemutatni, melyek meghatározó tényezőkként munkálva zártak el struktúrákat és adtak teret egészen új rendszereknek. Ezek a tényezők az aktuálpolitika – melyet csak a kezdeti viszonyok kapcsán fogok érinteni –, a médiumok és a hozzájuk kapcsolódó technológiák fejlődése, a szubkultúra és tömegkultúra viszonyának és meghatározhatóságának változásai, az alternatív és alternativitás kérdései, a közösségek, a zenei kultúra fejlődése és az ezekhez kapcsolódó lokális szintű változások.

2. Sárvár és a Nádasdy-vár

Az Alternatív Zenei Klub folyamatosan változó, sokszor változni kényszerülő közegében az egyetlen állandó viszonypont Sárvár városa és a Nádasdy-vár. Sárvár Vas megye második legnépesebb¹ városa a megyeszékhely, Szombathely² után, melytől 25 kilométerre helyezkedik el. Sárvár a megye turisztikai központjának – és talán egyetlen célpontjának – számít gyógyvize miatt, melynek hasznosítására 1968-ban termálfürdő épült, az új gyógy- és wellnessfürdő 2002 óta üzemel.

Míg a turisztika elsődlegesen a gyógyvízre és wellness-re épülő élményturizmusra irányul és kiterjedt infrastruktúrával rendelkezik a város számos pontján, a kulturális élet a Nádasdy-várban és környékén összpontosul. A vár elődje a 13. század végén épült, több átépítés után a 17. században a Nádasdy-család építtette reneszánsz várkastéllyá, majd 1720-ban és 1822-ben is jelentősen felújították. Nádasdy Tamás Sárvárt az ország egyik kulturális központjává emelte iskola alapításával (1534) és nyomda létesítésével (1537), a nyomda falai között készült el az első, hazánkban nyomtatott magyar nyelvű könyv, a Sylvester János által lefordított Új Testamentum. A Nádasdy-vár ma több intézménynek ad otthont, múzeum, könyvtár és a művelődési központ is az épületben működik, valamint itt kap helyet a város legtöbb rendezvénye is. A vár több, különböző befogadóképességű helyszínnel rendelkezik, a

¹ 2011-es adatok alapján lakossága közel 15000 fő (14906)

² 2011-es adatok alapján lakossága közel 80000 fő (79560)

várudvar közel 2000 fő befogadására képes, így alkalmas a nagyobb kültéri rendezvények lebonyolítására, emellett egy másik külső helyszín, a 300 fős kamaraudvar is rendelkezésre áll. A beltéri, főleg zenei programok lebonyolítására a körülbelül 250 fős nagyteremben és a 150 fős pinceklubban van lehetőség (harmadik, kevésbé használt helyszín a vár bejáratánál, a pinceklub felett található aula), a múzeum mellett a kiállításokra három tér áll rendelkezésre: a Folyosó Galériában (továbbiakban folyosó néven) általában amatőrök állítanak ki, a Galeria Arcisban gyakran díjazott művészek, a harmadik kiállítótér a könyvtár folyosóján található.³

A városban a néptánc hagyománya több évtizedes múltra tekint vissza, a várban többtagozatú néptáncsoport működik, 2011-ben pedig már 31. alkalommal rendezték meg a Sárvári Folklórfesztivált, melynek kapcsán minden évben számos külföldről érkező táncsoport látogat a városba. Sárvár színjátszó csoportja, a Ma'min'Ti is a várudvaron tartja előadásait és itt fogadják a vendégelőadásokat, valamint itt rendezik meg a Nádasdy Történelmi Fesztivált. Mindezekon túl a vár a zenei kulturális élet központja is, az AZK programjai mellett rendszeresen szerveznek koncertekkel összekötött programokat, ilyen a nyaranta megrendezett motoros találkozó, a blues fesztivál, az egész évben zajló jazz koncertek, és pár éven keresztül a szombathelyi központtal életre hívott Átjáró tehetségkutató sárvári helyszínét is a vár biztosította. Bár kevésbé köthető a Nádasdy-várhoz, témám miatt mégis érdemes megemlíteni a hagyományosan október utolsó szombatján megrendezett Simon-Júdás vásárt, az esemény kapcsán ugyanis sikeres programsorozat köthető az AZK-hoz. A vásár alkalmával a város főutcája piaccá változik, a vásárt megelőző estén pedig főként a fiatalok csoportjai foglalják el az utcákat, ez az utóbbi években össznépi mulatássá fejlődött.

A megye zenei kulturális életének szempontjából Szombathely természetesen a legerősebb helyszín, az 1990-es években nagy sikerrel működött az LMS Rockfesztivál, a 2000-es években az Agora Savaria rendezvényei számítanak a leglátogatottabb zenei programoknak, emellett évente rendeznek jazz fesztivált, Savaria Történelmi Karnevált, két éve pedig Szombathelyre költözött a győri székhelyű Mediawave Nemzetközi Film és Zenei fesztivál. Szombathely és Sárvár mellett fontos helyszínnek számít Körmend is, ahol az utóbbi két évben a megye legnagyobb zenei rendezvénye, az Alterába fesztivál indult útnak, és ahol a helyi szervezés a közönségért folytatott versenyben igyekszik felvenni a lépést Szombathely koncertkínálatával. Mindezt azért fontos megemlíteni, mert bár az AZK egyértelműen

³ A három kiállítótérben havonta cserélődnek az időszakos kiállítások, a könyvtárban a képzőművészeti tárlatok mellett helytörténeti kiállítások is jellemzők.

Sárvárhoz kötődik, az AZK-t látogató közönség és a fellépő formációk nem kizárólag helyiek, a közönség a megye több városából tevődik össze különösen a 2000-es évekig, a fellépők pedig az ország minden pontjáról érkeznek, néha még azon túlról is. (A kapcsolati hálóról részletesebben fogok írni a történettel foglalkozó fejezetekben.)

3. Történetírás - A kutatás menete

A kutatás során az elsődleges céloom az volt, hogy feltárjam az AZK történetét. Ez egyrészt egyszerűnek tűnt, hiszen kapcsolatban vagyok azokkal az emberekkel, akikkel különösen fontosnak tartottam a beszélgetést. Szándékoltan írok beszélgetést, mert eredetileg úgy véltem, egy tematikus beszélgetés során előjönnek azok a mikrotörténetek, melyekre alapozva el tudok indulni. Meglepődve tapasztaltam, hogy mégsem olyan könnyű „pusztán” beszélni erről. Ennek egyik okát abban fedeztem fel, hogy felborult a köztünk lévő egyensúly, és engem inkább kérdezőként kezeltek, mintsem beszélgetőpartnerként. A másik sokkal nyilvánvalóbb ok az időbeli távolság: a kezdetek óta 22 év telt el, az akkor tinédzserkorú fiatalok emlékezetében leginkább egy masszaként összeállt emléktömeg tornyosul, és szinte képtelenek az események szétválasztására. Ugyanabba a problémába ütköztem, mintha saját emlékeim alapján próbáltam volna meg felgöngyöltetni a 2000-es évek AZK-jának történetét.

Ami különösen problémássá tette a korai időszak feltárását, az a dokumentáció szinte teljes hiánya. Az AZK első korszakából egyetlen munkanapló került elő, az is majdnem a szemétkosárba végezte, és egy AZK-ban érdekelt barátnak köszönhetően menekült meg az enyészettől, birtokosa ugyanis épp a kukába akarta hajítani ezt az eszmei értékkel bíró, szétszakadozott kis füzetet. A munkanapló felfedezése a múltó évek egy csúsztatását is felfedte: az AZK rövidítés hivatalosan Alternatív Zenei Klubot⁴ jelent, a munkanapló tanúbizonysága szerint viszont a klub eredeti neve Alternatív Zenekarok Klubja volt. Hogy hol változott át a név, nem tudja már kideríteni senki, viszont ez az apró, mégis fontos momentum felhívta rá a figyelmemet, hogy érdemes mindent, amit a beszélgetések során hallok, némi távolsággal és kételkedéssel kezelni.

⁴ Orosházán 1989 és 1995 között ugyanezen a néven működött egy klub, alapítói helyi fiatalok voltak, „*néhány huszonéves, akik akkoriban különlegesnek számító zenéket szerettek hallgatni*”. (Forrás: http://foldiek.blog.hu/2008/01/05/az_egykori_alternativ_zenei_klub?token=435cee205c75da8a0b2e5bd549f27cb5)

Ez a kételkedés tovább erősödött, amikor a meghatározó évszámok felidézése is teljes káoszba fulladt, az pedig már szinte mellékes tényező, hogy egy-egy történetet vagy koncertet mindenki egészen másképp idézett fel. Egy példa: a klub első időszakában – első generációként fogom nevezni a továbbiakban – is már sikerült koncerteket szervezni, a munkanapló négy ilyen eseményt jegyez fel. A beszélgetések során többen meggyőzően mesélték, hogy ebben az időszakban, konkrétan az 1989. szeptember 22. és december 22. közötti négy hónapban volt egy este, ahol a Rész és Dél zenekarok léptek fel. Ez a két koncert először úgy tűnt fel, hogy a pinceklubban tartották, vetítés ment a háttérben, a filmen vér folyt végig a vásznon. Másodszor a koncertek már szabadtéren zajlottak a várudvaron, harmadszor az aulában voltak és sok punk volt jelen, a munkanaplóban pedig nincs ilyen koncert feltüntetve. Végül kiderült, hogy a Rész és Dél nem ebben a négy hónapban lépett fel és valószínűleg az aulában játszott, a „véres vetítés” az ÉV zenekar koncertjén volt, de közelebbire sajnos nem sikerült fényt deríteni. Mindezek alapján érthető módon a rövidre tervezett kutatási periódus rétestésztaként nyúlt, és most sem állíthatom, hogy minden részlet a helyére került volna, tehát a továbbiakban igyekszem kizárni a csúsztatásokat, hitelesen írni és objektívan megfogalmazni alanyaim szubjektív emlékfolyamait.

Az AZK történetét három részre osztottam fel a klub pókhálószerű szerveződési mintája alapján, melyben középen mindig a klubvezető állt, hozzá szorosan kapcsolódva pedig egy szűk, elsősorban baráti kör. Az interjú-szerűvé alakult beszélgetések elsősorban a pókháló központi figuráival készültek, illetve olyanokat is bevontam, akiket a klubvezetők fontosnak tartottak vagy sokszor említettek. A klubvezetők alapján három korszak, generáció különíthető el: az *első generáció* a klub kezdeti korszakát öleli fel 1989 őszétől 1990 tavaszáig, ezt egy négyfős társaság indította *Csubi* (Németh Csaba) vezetésével.

Ezután több éves szünet következett, ekkor a várban nem tartottak rendezvényeket AZK név alatt. A dokumentáció hiányában itt ismét problémába ütköztem, az újrakezdés többek szerint négy év kihagyás után volt. A kezdést *Csubi* 1994-re teszi, a klubvezető *Gabca* (Szabó Gábor) 1993. január végére, az AZK előtt körülbelül fél évig működő programsorozat egyik szervezője (Szakos Zsolt) szerint ők 1994-96 körül vitték saját rendezvényüket. Mivel többen állítják, hogy 1994-ben már biztosan voltak AZK-ban, és az 1993 januárja túl korai időpont a további számítások alapján, így a *második generációt* 1994-től számolom 2000-ig, ehhez a történeti síkhoz hozzáveszem a megelőző programsorozatot is. 2000-ben a klub vezetését *Gabca* átadta *Benkő Gábornak* (*twickkk*), aki a mai napig viszi a klubot. Az általa szervezett AZK sok tekintetben más a korábbiakhoz képest, egyrészt egy igen hosszú időszakot ölel fel,

másrészt a klub formáját, tematikáját és a hozzá kapcsolódó rendezvénysorozatokat, pilléreket, médiumokat illetően is nagy változásokon ment keresztül, amelyhez az is nagymértékben hozzájárult, hogy a klubvezető 2006 óta a művelődési központ alkalmazottjaként vezeti a klubot. *A harmadik generáció* tehát hozzá köthető, és a számos változás miatt részletesebben elemzem ezt az időszakot. Ehhez nagy segítséget nyújtott, hogy 2006-ig visszamenőleg már tudtam az éves munkatervezetektől, pályázati anyagokból dolgozni, valamint az abban az évben indított Láthatatlan Sárvár blog 2008-tól kezdődően archiválja az éves programokat.

A generációk történetével párhuzamosan fogok foglalkozni az AZK definiálhatóságával, azaz hogy mikor, milyen feltételek mellett nevezhető undergroundnak, alternatívnak, szubkultúrának vagy színtérnek, milyen közösség és milyen motivációkkal működtette a klubot, milyen technikai, anyagi lehetőségeik voltak, hogyan tudták önmagukat láthatóvá tenni. A három generáció elemzése során reményeim szerint kirajzolódik egy nagyobb kép a lokális zenei színtér, zenei közösség és ifjúsági kultúra változásáról.

II. Az első generáció

1. Elemzési keretek

Mielőtt rátérnék az első generáció történeti részére, érdemes tisztázni néhány fogalmat, melyeket már eddig is használtam, és amelyek alapján tematizálható az AZK. A kezdeti időszak például leginkább az underground zenei kultúra hagyományába illeszkedik bele alulról jövő szerveződési formája, az általa képviselt, azaz a 80-as évek zenei közegét folytató ízléspreferenciák és viselkedési minták alapján. E kapcsán joggal merül fel az a kérdés is, hogy vizsgálata milyen mértékben sorolható be a szubkultúrakutatás posztmodern irányzatai közé.

Ebben a kérdésben sokat segít az a tény, hogy a klub alapítója az „alternatív zenekarok” megjelöléssel önmagát már valamilyen formában definiálta, még ha az *alternatív* kifejezés több szempont alapján is értelmezhető és igen képlékeny fogalom. Az alternatíva szó elsődlegesen választási lehetőséget kínál fel valami mellett vagy ellenében. Ezen túl azonban zenei műfajként is meghatározható, valamint alternatív kultúráról is beszélhetünk. A szó definiálásába már zenei műfajként való kezelése során is akadályokba ütközünk, hiszen nemcsak egy igen szerteágazó műfajt nevezhetünk így, de alternatív zeneként értelmezhetjük a mainstream zenén kívül eső könnyűzenék garmadáját, miközben már maga a mainstream, mint könnyűzenei fősodor elnevezés határai is nehezen meghúzhatóak, főleg ha a 2000-es évek viszonylatában próbáljuk értelmezni. A 80-as évek kapcsán ez a szétválasztás érvényesnek tűnik, hiszen a támogatott zenék egyértelműen jelentették a hivatalos kultúrát, az elfogadottat, melynek ellenében az alternatív kultúra létrejött. „Az alternatív kultúra a (késő)szocialista kultúrában a központosított intézményektől és kommunikációs csatornáktól, illetve a hivatalos kulturális-esztétikai értékrendtől független, azokkal párhuzamos teljesítményekre, képződményekre vonatkozott. Ezzel szemben a globális poppiacon (illetve a mai Magyarországon) a nagy kiadók által meghatározott zenei fősodortól esztétikailag, ritkábban gazdaságilag független popzenei produkciókat, illetve a tömegesen fogyasztott pop/rock zenéhez képest artisztikusabb hangzásvilágú, egy szűkebb közönségrétegnek szóló

popzenei irányzatokat ruházzák fel az alternatív névvel.”⁵ Az AZK első generációja véleményem szerint ehhez a meghatározáshoz áll legközelebb, egyrészt feltétlenül elhatárolódott a mindenkori fősodor zenei világtól, miközben ez az elhatárolódás számos zenei műfajnak is otthont adott amellet, hogy a kiindulópontként meghatározott zenei ízlésvilága és megnyilvánulásai egyértelműen a 80-as évek neoavangárd undergroundjához kötik. A későbbi generációk kapcsán ez az alternatív fogalom annyiban változik, hogy továbbra is az adott struktúrához viszonyítva határolódik el vagy épp ad teret újabb műfajoknak.

A klasszikus *szubkultúra* felfogás⁶ a szubkultúra elnevezést eredendően a deviáns csoportok zárt stíluskódokon alapuló homogén közösségekre alkalmazta, melyeket a társadalom jól elhatárolható csoportjainak vélt, és melyek szimbolikusan elkülönültek a társadalom normáitól. Az 1960-as és 70-es években a szubkultúrák valamilyen konfliktusban álltak a hivatalos kultúrával. Többnyire a rögzített zene műfajai köré alakultak ki ezek az ifjúsági szubkultúrák, melyek leglátványosabban külső jegyeikkel, viselkedési mintáikkal hívták fel magukra a figyelmet. A szubkultúra definiálása azonban a szubkultúrákutatók mindhárom hullámában nehézséget jelentett, hiszen ezzel a szóval kezdték jelölni azokat a korábban figyelmen kívül hagyott közösségeket is, melyeket már nem lehetett élesen és egyértelműen leválasztani és bizonyos minták alapján homogén csoportba tömöríteni. A harmadik hullám – melyet inkább egyedi vizsgálatok során tekinthetünk – a korábbi zárt fogalmi háló szétbontásával és kevésbé telített elnevezések bevezetésével próbálta újraalkotni a szubkultúrákutatók tárgyát. Hradil hagyományos szubkultúrafogalma ezt a nyitottabb megközelítést használja: „a hagyományos szubkultúrafogalom lényegileg értékek és normák egy rendszerének létezésére vonatkozik, melyeket egy bizonyos társadalmi csoport általánosan elismer, és amelyek a <<hivatalos kultúra>> értékeitől részben eltérnek”.⁷

A 80-as évek szubkultúráira az élmény- és hangulatközpontúság, a különállás hangsúlyozása, a beskatulyázás elleni lázadás jellemző, a közösség tagjai állandóan cserélődnek, a különböző csoportok között személyi átfedések lehetnek, mivel előtérbe kerül az identitás keresése. Maffesoli törzs fogalma „képes kezelni a fiatalság zenei és stílusbeli preferenciáinak változó természetét”,⁸ azaz lehetőséget nyújt arra, hogy egy új fogalommal határozzuk meg ezeket az

⁵ Havasréti József: Alternatív regiszterek, 27-28.

⁶ Lásd Willis, Hebdige.

⁷ Stefan Hradil: Régi fogalmak és új struktúrák, 356.

⁸ Andy Bennett: Szubkultúrák vagy neo-törzsek?, 142.

ideiglenes csoportosulásokat. A számtalan megközelítés és elnevezés, valamint az ezek elterjesztésére tett kísérlet ellenére a szubkultúra „mára vélhetőleg alig több, mint egy kényelmes, mindenre ráhúzható kifejezés, mely alkalmazható a társadalmi élet bármely vetületére, ahol fiatalok, stílus és zene találkoznak”.⁹ A 80-as évek divatdzsungeléből kirajzolódó átmeneti közösségeket nevezhetjük szubkultúra helyett klubkultúrának vagy poszt-klubkultúrának,¹⁰ vagy szemléljük úgy is, hogy az ízléskultúrák összessége a népszerű kultúrát adja ki,¹¹ lényegében arról van szó, hogy az emberek magától értetődő módon olyan természetesen alakuló társadalmi formációkat alakítanak ki saját maguk számára, melyekben különböző preferenciáik mentén hasonló preferenciákkal rendelkező személyekkel kerülnek kapcsolatba. Ezek a preferenciák kapcsolódhatnak akár a hobbihoz, akár valami egészen szűk metszet alapján kapcsolhatnak össze gondolkodásmódot az önkifejezés egy bizonyos formájával, de lehet ez zenei preferencia, foglalkozáshoz kapcsolódó preferencia, bármilyen ízléspreferencia - e sor folytatásához csak némi fantázia szükségeltetik. Tendenciák persze körvonalazódnak, mint Magyarországon a 70-es évek csöves, a 80-as évek punk, skinhead szubkultúrája valamint az értelmiségi fiatalok körében az új hullám,¹² melyet később undergroundnak, neoavantgárdnak is neveztek.

Az AZK zenei ízléspreferenciái ez utóbbihoz álltak legközelebb, és bár talán sokszor csak nosztalgiával visszatekintve, de a mai napig őrzik a 80-as évek magyar underground zenei világát. A története kapcsán látni fogjuk, hogy az AZK legalább egy tekintetben ellenáll az underground ideájának (vagy eszmenélküliségének): bár alulról jövő kezdeményezés indította el, a kezdetek óta rendelkezik intézményi háttérrel (a Művelődési Központ), a vár infrastruktúrája, emberi tényezői erősen befolyásolják lehetőségeiket, sőt, e háttér nélkül a klub fennmaradása kérdőjeleződne meg. Ez egyrészt szerencsésnek mondható, hiszen mindezen függés ellenére a fiatalok kezébe a lehetőségekhez mérten nagy szabadságot adott, lehetőséget az önkifejezésre a felnőtté válás azon szakaszában, mikor különösen megnő az alkotás, a családtól és iskolai háttértől való leválás, elszakadás vágya és az új identitások kialakítására való törekvés. A klub elindításával a 15-18 éves fiatalok úgy érezhették, közös erőből közös értéket teremtenek, a lelkesedésből pedig erős közösség alakult ki. A másik

⁹ Uo, 127.

¹⁰ Rác Zósef: Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák című könyvében a 80-as évek közepétől a 90-es évek közepéig tartó időszakot klubkultúrának, az utána következőt poszt-klubkultúrának nevezi.

¹¹ Herbert J. Gans: Népszerű kultúra és magaskultúra.

¹² Az új hullám korszakhatárát az 1980-as Fekete Bárányok koncertnél húzhatjuk meg - fellépők: Omega, LGT, Beatrice, Bizottság -, együttesek szorosan kapcsolódó tömege alakult meg viszonylag szűk, de kitartó közönséggel. VHK (1978), URH (1980), Európa Kiadó (1981), Trabant (1982). Lásd még Gavra Gábor: A neoavantgárd és a rockzene találkozása a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján.

oldalon a korlátok sorakoznak, melyeket a központ szab meg, ide sorolhatjuk az anyagi függés-függetlenség kérdését is, melyre külön ki fogok térni mindhárom generáció kapcsán.

Az undergroundra visszatérve az AZK leginkább „szellemi megigazolást”¹³ keresett, az elfogadott kultúra elleni lázadásban öltött testet és a 80-as évek végére egyre kevésbé kiszorított alternatív kultúra mellé állt. A fiatalokat elsősorban a zene szólította meg, mint „az egyik legalkalmasabb eszköz az eszmék kifejezésére, a közösségi ceremóniákra és az együttlét megélésére”,¹⁴ és bár a rendszerváltás után az undergroundba tömörülő művészek a piaccal kellett, hogy szembesüljenek, miközben szövegeik mögül „kihátrált” a politikai töltet és az új rendszerben nagy részük integrálhatatlanná vált, a Sárváron akkor összeverődő és összeszokó közösséget a zene szeretete és élménye határozta meg.

Ezt az ízlésvilágot legerősebben a klubvezető saját ízlésbeli preferenciái befolyásolták, az egyéniség kifejezésének szándéka mellé motivációként felsorakozott a zene megosztását, végeredményben az ízlésformálást célzó magatartás, amely, mivel a közönség számára elfogadott, sőt kívánatos preferenciákat mutatott fel, a közösségre nézve összekovácsoló erővel bírt. A hierarchizáló rock színtérrel ellentétben az undergroundhoz sorolható új hullám és punk szcéna nem hozott létre alárendelt viszonyt a közönség és a zenét „szolgáltatók” között – legyen szó a kazettáról lejátszott zeneszámokról vagy zenekarokról –, az egyenlőségi kapcsolat (a színpad hiánya) pedig szintén azt könnyítette a résztvevők számára, hogy önmagukat közösségként határozzák meg. A szubkulturakutatás kezdeti, devianciákon alapuló elgondolása ebben az esetben csak annyiban nyilvánulhatott meg, hogy az AZK-ban egyesülő kisebb csoportok fekete ruháira idegenként, ferde szemmel tekintett a lakosság. Az ellenkulturális közegben fontos szereppel bíró generációk közti hagyományátadás átöröklődött az AZK generációi közötti kapcsolatra, és kötődést alakított ki közöttük. A személyes kommunikáción alapuló zenei preferenciák megosztása az első generációból a következők mentorait nevelte ki.

Áttekintésemben megpróbáltam felvázolni az AZK első generációját érintő témákat, a történeti rész ezek mentén válik értelmezhetővé. Mindehhez a későbbiekben még számos téma fog kapcsolódni, melyeket a történeti síkhoz kapcsolódva fejtek ki. Ilyen például a zenék beszerzésének, az információk átadásának, a klub fenntartásának folyamata, a médiumok használata, a klubhoz köthető rituálék és a klub arculata az egyes generációkban.

¹³ Becze Szabolcs: Az underground alkotás elmélete, 26.

¹⁴ Gavra Gábor: A neoavantgárd és a rockzene találkozása a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján, 35.

2. A kezdetek

Az AZK kezdeményezése a 80-as évek végén hiánypótlónak számított a megyében, hasonló zenei kultúra még Szombathelyen is csak ritkán tudott érvényt szerezni, egyetlen fontos helyszíne az Orosz teázó volt 3-400 főt befogadó térrel.¹⁵ Kőrmenden 1989 környékén indult a Narancs klub,¹⁶ ahol Hegedűs László¹⁷ (*Hege*) elmondása alapján jó zenei élet zajlott, ám pár év múltán nagyon áttértek a rock és blues zenei vonalra. *„Utánunk Egerben csináltak hasonló név alatt ilyen klubot [illetve példa erre az orosházi klub, lásd 4. lábjegyzet], itt Vas megyében nem igazából volt más”* - Csubi. Mivel abban az időben ritkaságszámba mentek a hasonló klubok, és sokan nem is igazán tudták, miről szólnak, *„azt vették ki, hogy narkóznak meg alkoholisták meg tarajos sünök, de nem az volt a lényeg”* - Csubi. Budapesten természetesen több klub is volt (Tilos az á, Fekete Lyuk), *„én párszor voltam a Lyukban, ott voltak tényleg nagyon furcsa arcok, meg maga a környezet is az volt. Egy sötét parkon kellett keresztülmenni, szó szerint azért hívták Fekete Lyuknak, mert lenn volt a pincébe és, nagyon alacsony volt a mennyezet. Volt 4-5 helyiség, el lehetett tévedni. A szellőzés sem volt megoldva, 100 emberből 90 dohányzott. Aztán abból a példából okulva azt gondoltuk, miért ne csináljunk mi is egy hasonló dolgot. Nyilván persze Sárvár kisváros. A Lyukban volt maximum 500 ember, de pesti viszonylatban az nem sok. Ha Sárvárra levetítem, ahol 15000 ember van, és abból eljön 50, az ugyanolyan, mint egy nagyvárosban”* – Csubi.

Az AZK-t, mint Alternatív Zenekarok Klubját 1989 őszén lényegében egy négyfős baráti társaság indította el: Csubi,¹⁸ Kráner Zoltán,¹⁹ Pleiveisz Csaba²⁰ és Vida Roland.²¹ Miután 1989 nyarát végigdolgozták a Dunakanyarban, első kerestetüket arra fordították, hogy bejárták a budapesti szórakozóhelyeket, alternatív zenét játszó klubokat, majd ezen élmények hatására szeptemberben Kráner Zoli és Csubi megkereste a várbán Tóth Ferencet²² (*Virslí*) azzal az

¹⁵ Itt többször fellépett az Auróra, a Vágtázó Halottkémek és a Trottell is.

¹⁶ Felléptek például: Dél, Dráma margarin, Nyolcadik centrifuga, Októberi vázlatok, Jó kis darafelfűjt, Velőelem.

¹⁷ Született 1973-ban. A 90-es években rockbulikat szervezett, 2002 óta a Kőrmendi Kulturális Központ ifjúsági referense, programszervezője, a Secret Valley énekes.

¹⁸ Született 1971-ben.

¹⁹ Született 1972-ben.

²⁰ Született 1973-ban, külföldön él.

²¹ Született 1973-ban, külföldön él.

²² Tóth Ferenc – Virslí (1956-2005): Mielőtt 2003-ban a Kossuth Lajos Művelődési Központ igazgatója lett volna közművelődési szakalkalmazottként, népművelőként dolgozott.

ötlettel, hogy hasonló klubot szeretnének indítani. Csubi vitte magával az akkori zenei listáját, Virsli pedig támogatta az ötletet és helyszínnek felajánlotta a pinceklubot. Az első AZK-t szeptember 22-én tartották, és decemberig heti rendszerességgel, péntekenként gyűltek össze. Ez a rendszer december 22-én ért véget, a munkanapló az utolsó bejegyzés alatt egy „ámen” felirattal zárja az évet, véget értek a pincebeli klubok, és egészen áprilisig a folyosón működtek tovább.²³ A problémák tulajdonképpen ekkor kezdődtek, a folyosóra áttelepített bulikon ugyanis nem egyszer még meg sem nyitott kiállítások darabjai estek a közönség áldozatául: *„nagyon vad nemzedék volt, és a punkok lerendezték a képeket. Más alkalmas hely viszont nem volt. Virslinek is kellemetlen volt, mert azelőtt nap rakták fel a kiállítást, akkor mondták, hogy szüneteltessük”* – Csubi.

A megtalált munkanapló a pincebeli hónapokat örökítette meg, Virsli kérésére vezették, hogy legyen valamilyen hivatalos formája a klubnak, hiszen a Kossuth Lajos Művelődési Központon keresztül szervezhették a bulikat. Ezt a „papíros dolgot” nem vették komolyan, nem is akarták, de vezetniük kellett, hiszen Virslinek is meg kellett tudnia magyaráznia, miért van valaki ügyeletben a várban, bár igyekezte úgy beosztani a munkaidejét, hogy legalább a koncertes estéken ő ügyeljen. A munkanapló tanúsága szerint a taglistába az első két alkalommal minden látogatót feljegyeztek. Bár a 84 listába vett közül sokan csak párszor jelentek meg, idővel mégis sikerült egy erős közösséggé fejlődött bázist szervezni. A klub bulikon minimum 30-50 fő vett részt, koncertek esetén 100 fő feletti volt a közönség. A folyosós bulikon Zoli elmondása szerint már rengetegen voltak – a rongálások talán ennek is betudhatók.

Az AZK híre szájról szájra terjedt, a sárváriak szóltak a szombathelyi ismerősöknek, ők szóltak a körmendieknek. Ebben az időben főleg tanulók jártak a bulikra 14 éves kortól felfelé, 20 éves kor felett csak kevesen voltak.²⁴ A szóban, baráti kapcsolatokon keresztül terjedő híresztelés mellett plakátokat is készítettek, megtervezésükben a vár későbbi igazgatója, Kondor János segített, aki *„már akkor is grafikus szellemű [festőművész] volt és segített őket megrajzolni. Az ismerősök pedig vitték Szentgotthárdra, Celldömölkre, Szombathelyre, Kőszegre”* - Kráner Zoli.

²³ A pincét ekkor kiadták, és Cupido néven diszkót csináltak a helyén, e mellé az AZK-sok már nem fértek be. Bár volt rá ígéret, hogy nekik is szorítanak helyet, de a diszkó üzemeltetője komoly bérleti összeget fizetett, az AZK viszont nem termelt pénzt a központnak

²⁴ Felvett klubtagok születési ideje: a.) átlag: 1971 – 73, b.) teljes skála: 1964- 1977. Foglalkozás szerint (egy oldal hiányzik 14 emberrel): tanuló: 55-60 körül, üzemgazdász (1), lakatos (2), Kőműves (1), szakács (1), varrónő (3), festő (1), betanult munkás (5), gépszerelő (4), felszolgáló (1), gépkocsivezető (1).

Ebben a nagyjából 8 hónapos időszakban a vár helyet ugyan biztosított a bulikhoz, de technikát nem. Két kis hangfallal, egy kis erősítővel és két rádiós magnóval oldották meg a hangosítást, kazettáról kazettára játszottak, két szám között gyakran percekgig várni kellett, hogy a kazettát jó helyen indíthassák el. Az estékre a várban működő *Kati*²⁵ büféből kértek 2-3 láda sört, a belépő általában 20 forint volt, egy sör 22 forint, „*a hasznunk nagyjából két sör volt fejenként*” – Csubi.

A zenéket több helyről szerezték be, egyik forrásuk a Magyar Rádió Herskovits Iván²⁶ és Göczey Zsuzsa²⁷ szerkesztette adásai voltak, melyekben gyakran egész albumokat sugároztak. Csubi elsődleges inspirációként nevezi meg ezeket a műsorokat, innen ismert meg számos előadót, akik aztán felkeltették az érdeklődését. A 80-as évekből két újságot említett, az Ifjúsági Magazint és a Polip magazint. Ezek főleg „könnyűzenével” foglalkoztak, néha azonban feltűnt egy-egy „más” zenekar is. Szembeötlő, hogy Csubi könnyűzeneként határozza meg azt, ami eltért az AZK – amúgy szintén könnyűzenei – ízlésvilágától, melybe az általa kedvelt zenéken túl a punk és rockzene bizonyos irányzatai fértek bele. A helyi médiát illetően az 1988-ban induló Sárvári Hírlapon kívül más helyi médium még nem működött (megyei szinten a Vas Népe napilap említhető). Az előadóknak és az albumoknak utána kellett járni, Csubi ezért sokszor utazott Budapestre, ahol léteztek alternatív zenére szakosodott kis boltok²⁸: „*mondta, hogy fusiban mit szeretnél felvenni, és 300 forintért felvették lemezről kazettára. Az első ilyen albumom a Joy Divisiontól volt a Closer. Mai napig meghatározó, az egyik legfontosabb album*” – Csubi.

A kezdeti négy főből álló csapat a szervezésen túl a zenék beszerzésében is együttműködött. „*Kiegészítettük egymást, mindenkinek megvolt a feladata: Csubi keverte a zenéket [Vida Rolanddal] felváltva, javarészt ő gyűjtögette össze őket, övé volt az elektronikus zene. A Csubi és a Vida inkább a Cure-t, Depeche Mode-ot hozta, az enyémekek meg a régi magyar zenék voltak, mint az Európai Kiadó, Kontroll Csoport, Ági és a fiúk*” - Kráner Zoli. Zoli és Kiss Péter (*Kisi*) elmondásából az is kiderült, hogy Virsli nemcsak az AZK lebonyolításában segített, a háttérben zenékkal is támogatta Csubiékat, egyfajta mentor szerepet töltött be, és e

²⁵ Eredeti neve Nádasdy Büfé. Kati néni a kezdetek óta jelen volt az AZK-ban büfésként, talán ő az egyetlen személy, aki elejétől egészen napjainkig végigkísérte az AZK programjait.

²⁶ Herskovits Iván a magyar rockzene, ezen belül az Illés és a Fonográf munkásságának egyik legismertebb szakértője és kritikusa. 1983 és 1997 között a Magyar Rádió munkatársa, 1995-ben alapító főszerkesztőként jegyzi a nyomtatásban megjelenő Z Magazint. Jelenleg Hollandiában él. (Forrás: <http://ludens.elte.hu/~porosz/fonografia/aktualis/index.html>)

²⁷ Göczey Zsuzsa 1980-tól 1994-ig a Magyar Rádió zenei szerkesztője, műsorvezetője.

²⁸ A zenék felkutatásának módszerei párhuzamba állíthatóak a Vályi Gábor által leírt lemeztúró szintérrel (lásd: Vályi Gábor: Kötődések hálózata).

kapcsán nemcsak az első generáció mentoraként beszélhetünk róla, 2005-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan figyelemmel kísérte az AZK életét. *„Jártunk fel sokat Virslihez. Egyszer Police-t hallgattunk. Az maradt meg bennem, hogy szólt a Dance Alone című szám, ő pedig elmagyarázta, hogy az hol játszódik, talán Peruban vagy Bolíviában, ahol a nők egyedül gyászolnak, és táncolnak az utcán, ha elvesztik a szeretteiket. Hogy honnan tudott ilyeneket, nem értettem”* - Kráner Zoli.

Az AZK-ban felvonultatott zenék tehát sok irányból érkeztek és nyitott fülekre találtak. Bár a bulik gerincét underground és kísérleti zenék alkották, a munkanaplóban szerepel egy lista, melyen számozott kazetták és előadók nevei sorakoznak. Ezzel a korántsem teljes listával indultak először a várba. *„Részemről az egy dolog, hogy alternatív zenei dolgokat csináltunk, mert sok olyan van, mint a régi klasszikus rock zenék, blues zenék is. De azért nagyobb részt alternatív”* – Csubi.

Miközben az általuk játszott zenék terén teljes mértékben szabad kezet kaptak, a koncerteket csak Virsli beleegyezésével szervezhették le. Ajánlottak Virslinek zenekarokat, akiknek a tagjait ismerték a bulikról vagy az iskolából, ahogy pedig a klubnak híre ment a megyében, több zenekar is felvette velük a kapcsolatot. Az utolsó szó joga Virslié volt, ő mondta meg, tudott-e esetleg valamilyen anyagi támogatást szerezni, vagy mindent maguknak kell megoldaniuk, és ahhoz mérten szedni a belépőt, hogy aztán ki tudják fizetni a zenekart. Az első generáció ideje alatt számos olyan amatőr zenekar adott koncertet, akiknek máshol nem volt lehetősége a fellépésre.

Az AZK első koncertje többszörös debütálás volt, hiszen az ÉV nevű zenekar a klub első fellépője volt, nekik pedig a sárvári volt az első nyilvános koncertjük. Az ÉV Prieger Zsolt első zenekara volt, 1987-90 között működött, rituális pre-techno játszottak sok vetítéssel és üstdobokkal.²⁹ A koncertről Csubi így emlékezik meg: *„nagyon profik voltak már akkor is, mert technikailag már jól álltak. Amikor lehozták a cuccukat, mi csak néztünk. Nekem akkor volt össze-vissza talán 6 vagy 8 darab CD-m, Prieger meg jött egy bőrönddel.”*

²⁹ Ezt a koncertet azért tartom fontosnak megemlíteni, mert remek például szolgál az AZK későbbi tendenciáira: az ÉV zenekar megszűnése után 3 évvel Prieger Zsolt öccsével, Szabolccsal az Anima Sound System alapító tagja lett. Az AZK-ban fellépő „név nélküliek” sok esetben később nagy karriert futottak be, és a klub számára már megfizethetlenné váltak. Ez később a tehetséggondozás témakörben hangsúlyos szerepet fog kapni, hiszen az AZK jelenlegi arculatához hozzátartozik, hogy gyakran a zenei trendek előtt járva egy lépéssel felfedezik a későbbi befutókat.

Prieger Szabolcs a Dél nevű zenekar vezetője volt, háromtagú, szombathelyi alterock zenekar, többször voltak a Kispál és a borz előzenekara, ismert alternatív zenekar volt a megyében.

Az őszi időszakban még három estén tartottak koncerteket,³⁰ az évzáró koncert az aulában volt, az Automata felhívás és a Kutyahús lépett fel, „ők egy punk banda voltak, klasszikus punkot játszottak, mint a Ramones és a Sex Pistols. Hozták magukkal az igazi punk csajokat, és ezek aztán rugdalóztak rendesen, a csajok is bakancsban pogóztak. Aztán aznap volt a Fekete macska bandája, ez egy soproni zenekar volt, ez az okosabb zenék közé tartozott. Ilyen Kampec Dolores-es volt.” (Csubi)

A bulik 7 óra körül kezdődtek és 10-kor, legkésőbb 11-kor már el kellett hagyniuk a várat. „Ezzel az volt a gond, hogy nekem nem volt szívem kirúgni az embereket, én is élveztem. Én voltam az első, aki ott ugrált. Nem úgy volt, hogy én ott okosodom hátul, hanem futottam be sörrel a kezemben. A közönség meg ugye háborgott, hogy miért menjünk haza. Nem voltak hajnalig tartó virtuskodások, 10 órakor villany felkapcs, aztán lehet hazamenni. Sok vita volt ebből, mert sokan jöttek más városokból, ők már eleve úgy készültek, hogy egész éjjel hömbölögnek” - Csubi. A várból tehát el kellett jönni, az esték a parkban, az utcán, a vasúton és az éjjel is nyitva tartó helyeken folytatódtak, a Hangulatban és a Valentinoban, ahol próbálták a zenei kínálatot kicsit a saját igényekhez alakítani. „Régen úgy működött a diszkó is, hogy bementél, vittél magaddal kazettát, és ki lehetett könyörögni, hogy betegyék a kedvenc számaidat” - Kráner Zoli.

Decemberben a Cupido diszkó miatt véget ért a klub pincében tartott időszaka, a folyosós bulik ugyan teltházzal futottak, Csubi kedve azonban ekkor elment az egésztől: „nekünk kellett mindent csinálni, még a takarítás is a mi feladatunk volt. Aztán akkor abbamaradt.” „17 évesek voltunk, a [pince utáni] időszakot végigcsináltuk, aztán mindenki szétszéledt. A végén már voltak problémák, sokszor verekedések voltak, jegyet szedtünk és be akartak lógni. A vár vezetősége is tiltakozott ellene, Virsli mondta, hogy ez talán még belefér, de többen úgy érezték, hogy csak szétszedjük a várat. Meg szerintem szálla volt sok mindenki szemében, ha már volt 100-150 ember, a sok furcsa alak a városban, a sok fekete ruhás, a punk hajú, bőrdzsekis, kifestett szemű” - Kráner Zoli. A város lakossága rossz szemmel nézett az AZK közönségére. Fekete viseletük miatt gyászhuszároknak hívták őket. Az emberek meglepődtek, szörnyülködtek a kinézetük miatt, noha azt sem tudták, hova mennek vagy hova tartoznak. „Soha nem felejttem el, amikor a Boney M. itt volt Sárváron. Itt aludtak a szállodában, és direkt szóltak nekik, hogy ne menjenek ki az utcára egyedül. Náci gondolkodású emberekként voltunk beállítva. A Gabcáék, mint nálunk fiatalabb korosztály, kicsit felnéztek ránk, volt

³⁰ Október 20.: ÉV; november 10.: Abjanszky Attila akusztikus estje; november 24.: Jó kis darafelfűjt, december 22.: Automata felhívás, Kutyahús, Fekete macska bandája.

közöttük, aki kopaszra nyírta a fejét, akkor meg skinhead bandaként állították be őket” - Kráner Zoli. A rendőrök is gyakran inzultáltak őket, gyakoriak voltak az igazoltatások. Történt olyan, hogy az a rendőr, akivel korábban Csubi együtt néptáncolt, háromszor igazoltatta a fő utca egy 200 méteres szakaszán. „A legrosszabb dolog, amit csináltunk, hogy bemáskáltunk éjjel fürdeni a termálfürdőbe” - Kráner Zoli. Az iskolában a diákok javarészeinek viszont nem volt furcsa, ha valaki feketében járt vagy ki volt festve a szeme, a tanárok már nehezebben viselték, ha valakinek ki volt borotválva a haja vagy túl hosszúnak ítélték. „Csubinak mindig sapkát kellett hordania a munkahelyén. Volt egy nagy szakácsapkája, és a végén már olyan hosszú haja volt, hogy kilógott a tetején, mint azoknak a sísapkáknak” - Kráner Zoli.

1990 tavaszán az AZK baráti köre befejezte a szervezést, ennek közvetett oka a pince kiadása volt, mint a jól működő helyszín elzárása az AZK elől, közvetlen oka pedig a már említett elutasítás a művelődési központ részéről - ezt tetőzte a szervezők lelkesedésének halványulása is. Ilyenkor persze feltehetnénk a kérdést: mi lett volna, ha? Mi lett volna, ha a pince továbbra is nyitva áll vagy nagyobb támogatást kapnak a vár részéről? Ezek a kérdések azonban az AZK további életét már nem tudják befolyásolni. Egy generáció „kilépett”. Tagjai ettől függetlenül nem távolodtak el a zenétől, többen a második generációba csatlakozva maradtak rendszeres látogatói a klubnak, és Virslihez hasonlóan az utánuk következők mentoraivá léptek elő.

III. Második generáció

Az AZK szünetelése alatti években Sárváron – Szombathelyen és Körmenden – is működött Narancs klub 1993-ig, és ebben az évben indult egy új programsorozat a vár folyosóján három fiatal közreműködésével, a sárvári Németh Csabával (*Biff*) és Szakos Zsolttal, valamint a szombathelyi Németh Attilával (*Hero*). Az ötletet a Petőfi Csarnokban rendezett Depeche Mode bulik adták, hasonlókat akkoriban már Szombathelyen is rendeztek a Haladás Művelődési Házban, majd a Végállomás klubban. Virsli támogatta a kezdeményezést, viszont semmilyen technikai felszerelést nem kaptak mellé, így az általuk összeszedett, kölcsönként deck-ekkel, hangfalakkal oldották meg a hangosítást. Az általuk szervezett bulik körülbelül fél évig tartottak. *„Volt olyan, hogy elszállt a hangfal és nem lehetett folytatni az estét. Eltelt 1-2 hónap, és akkor jött a Gabca”* – Szakos Zsolt. Zeneileg nem mentek el az *„underground dolgokba”*, elsősorban a szintipopra³¹ koncentráltak, amely inkább közelített a populáris zene felé. A céltársaság főleg ismerősökből, a hasonló klubokból megismert emberekből állt, emellett erős sárvári mag tartozott hozzá. *„Kevésbé szólt arról, hogy ezt megdobjuk a városban, talán meg kellett volna, mert többen eljöttek volna, de kicsit inkább magunknak csináltuk. Jobban kinőhetne volna magát”* – Szakos Zsolt.

Ez a fiatalabb korosztály már az új generáció kezdetét jelentette.³² Sok, később az AZK oszlopos tagjává váló fiatal számára jelentettek ezek az esték valamiféle új kezdetet, melyet a következő évben beinduló AZK teljesített ki. *„Az a generáció volt, akik akkor 2-3 év eltéréssel a középiskolás éveiket taposták”* – Szakos Zsolt.

1. Az 1990-es évek

A szubkultúrakutatás az 1990-es évek második felében figyelt fel az alulról szerveződő, alternatív hálózati formákra, melyek főként helyi piacokon, a multik által nem lefedett

³¹ A szintipop a pop és az elektronikus zene egyik ága, ahol a szintetizátor a domináns hangszer. A stílus a '70-es évek végétől a '80-as évek közepéig alakult ki és mind a mai napig létezik. (Forrás:

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Szintipop>)

³² 1976-79.

kultúrával foglalkozó hálózatokként jöttek létre, és amelyek alternatívát tudtak jelenteni a globális kultúrával szemben. Ezen hálózatok célja többnyire nem a piac, hanem a személyes érdeklődési körökre épülő közösségek létrehozása. A lelkesedés táplálta szerveződések a sokszínűség fenntartásában is fontos szerepet játszottak.³³ Egy olyan kisváros esetében, mint Sárvár, ahol a kulturális rendezvények nagy hangsúlyt kapnak a város életében, a sokszínűség megteremtése egyben városi érdek is.

Az AZK második generációja, az elsőhöz hasonlóan, a klub életét meghatározó személyiségek zenei preferenciái mentén szerveződő közösség maradt – ezt a „független” klubvezető, Gabca egyéni ízlésvilágára és a művelődési központ részéről Virsli személyes preferenciáira is vonatkoztathatjuk. A klubban találkozó többféle ízléskultúra ebben a szakaszban még „elbírta” a viszonylag homogén közösséget, amely az évek előrehaladtával fokozatosan kezdett el szétbomlani, a 2000-es évek elejétől pedig már nem beszélhetünk homogén közönségről sem a zenék műfaji világának, sem a korosztályok tekintetében. A klub közönsége egy nagy közösségből több kisebb csoportra hullott szét (ebben nagy szerepet játszott az újak saját csoportjainak megjelenése is), akik saját, egyéni preferenciáik mentén döntenek, és pusztán a klubhoz fűződő érzelmi telítettség okán már nem látogatnak el minden rendezvényre (eltökélt AZK-sok a mai napig vannak, bár ez egy igen szűk csoportra korlátozódott).

E folyamat kezdetei már a második generáció utolsó éveiben is érzékelhetőek voltak, megkezdődött a közönség szétválása a preferált műfaji szinterek alapján, amelyek kezelésére tett kísérletek már a harmadik generáció körébe tartoznak. E két generáció között azonban korántsem annyira éles a választóvonal, mint a több év szünet után újrainduló korszak és elődje esetében, a korszakolást csak azért végezhetjük el, mert a klubvezető személye megváltozott. Így kicsit előre lépve az időben érdemes szót ejteni arról, hogy az ezredforduló környékén az alternatív zenei kultúrával foglalkozó klubok, intézmények és közönségük összetétele, motivációi megváltoztak, az új technológiák megjelenése felforgatta a korábbi struktúrákat. Mivel a közönséget sem csak egyetlen zenei preferenciarendszer határozta meg, a klubnak ehhez alkalmazkodva sokszínűbb zenei horizontot kellett teremtenie, ez pedig nagy változást jelent a kezdeti szakaszhoz képest. (Erről részletesebben még lesz szó a következő fejezetben.)

³³ Lásd Vályi Gábor: Az alulról jövő kulturális globalizáció és az internet.

A második generációba kapcsolódó fiatalok identifikációs folyamataiba még pontosan beleillett a klubtól kapott műfaji skála, sőt, az intézményes szocializációs csatornák szerepének csökkenésével még inkább felértékelődött a kortárs hatások szerepe. A fiatalok önkifejezési szándékainak növekedésével a szubkulturális életben résztvevők száma is megnőtt, ezzel párhuzamosan országos szinten megfigyelhető az alternatív szórakozóhelyek, rockklubok intézményesülése is: a műfaji színterekhez lemezkiadók, magazinok, rádiók, tematikus üzletek kapcsolódtak, melyek megjelenése üzletszerűbb, szervezettebb piaci formákra utal.³⁴ A korábbi évtizedekben jellemző kollektivitást felváltja az élményorientáltság, a kreatív fogyasztás, a választott identitások korszaka.³⁵ A második generáció kezdetén a hangsúly még sokkal inkább a kollektivitáson volt, a benne résztvevők egyértelműen erős közösségként határozták meg a klub rendszeres látogatóit. *„Ez egy annyira jó közösség volt, és tényleg közösség volt, előtte is létező, de az AZK-ból is növekvő baráti társaság”* – Kisi.

A „Depeche” bulik után, 1994 elején – feltételezve, hogy számításaim pontosak – Gabca indította el AZK néven a klubot. Gabca bement a várba Virslihez azzal, hogy szeretne csinálni egy klubot, Virsli pedig azt javasolta, hogy folytassák az AZK-t. Gabca havonta egy hétvégét kapott, eleinte éjfélig, később éjjel 2-3 óráig tarthatták a bulikat.³⁶ Mivel a pincében egészen 1999-ig a Cupido diszkó működött, az AZK bulik egy rövid átmeneti időszakot leszámítva³⁷ a folyosón voltak, látogatottságát Gabca 100-200 főre kalkulálta.

Ez idő tájt egy alternatív klub még mindig hiánypótlónak számított: *„nem volt nagyon egyéb szórakozási lehetőség. Egy évben egyszer volt Sziget és Volt fesztivál, oda járogattak az emberek, meg Szombathelyen volt az LMS rockfesztivál meg a Végállomás. Szóló koncertek voltak, aztán hazavarták az embereket. Ebben a rétegben most sincs túl sok hely, mert a klubok elmentek az elektronikus zene felé.”* – Gabca. *„Az AZK mindig egy külön etalon volt, mert ott volt lehetősége a fiatal zenekaroknak fellépni. Mindig kiemelkedő volt, amikor mentek a rivalizálások, hogy hol milyen bulikat szerveznek, akkor őket figyelembe kellett venni, és talán az egyetlen magja volt a megyének, ahol végig az alter vonal ment. Lényegében az AZK volt az, amihez az altert lehetett kötni.”* – Hege. A városban ekkor nem volt éjszaka is nyitva

³⁴ Lásd Rác József: Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák.

³⁵ Lásd Havasréti József: Alternatív regiszterek.

³⁶ „Mikor a Virsli szegény kórházba került, a Kondora Pista nem engedte, h megtartsuk a bulit még éjfélig se, és kített minket, mert neki nincs kedve ott lenni. Ott voltunk 80-an aztán a várhídon buliztunk” – Gabca.

³⁷ Mielőtt a klub visszaköltözött volna a pincébe, pár hónapig a Nagy Teremben tartották a bulikat.

tartó kocsmá, az AZK-kon és a vele felváltva futó Bluespresszó³⁸ rendezvényein túl nem volt más szórakozási lehetőség, a fiatalok arra kényszerültek, hogy saját otthonaikban szervezzék meg a találkozásokat, ezért is nevezhetjük ezeket az éveket házibuli időszaknak. A „Közép-európai Elvontak Klubjának” otthont adó központi hely Biff pincéjében volt, a sárvári magon kívül ide jártak a körmendiek (Hege), vasváriak is, a másik Gabca nevezetes, Űrdiszkónak keresztelt bulisorozata volt. Az egész közeg attól, hogy ezek a fiatalok bezárkóztak a saját világaikba, megőrzött valamit földalatti hangulatából. *„Amikor az utcán találkoztunk egymással, akkor egymásra néztünk, és tudtuk, honnan ismerjük a másikat”* - twickkk.

2. Mentorok

A „régiek” közül Csubi állandó látogatója és továbbra is központi alakja volt a klubnak. Egyrészt zenéket is vitt magával, némi kritikai éllel jegyzi meg az akkori AZK-muzsikák kapcsán, hogy *„vinnem kellett CD-ket, mert a Sisters of Mercy már a könyökömön jött ki. Meg a Kispál és a Borzot és a Chumbawambát nyomta [Gabca] állandóan, meg Einstürzende Neubautent, Nick Cave-et, Nine Inch Nailst. Akkor azok tényleg forradalmi, jó kis zenék voltak”* – Csubi. Jelenléte a közösségben betöltött szerepe miatt is fontos volt. *„Félve ültünk a két oldalon, és Csubi kezdte a táncot mindig. Volt egy ilyen felszabadult korszaka, elkezdett elől pörögni és mindenkit bevonzott”* – Kisi. Kisi³⁹ mondatából kitűnik, hogy a Csubinál pár évvel fiatalabb generáció egyrészt ekkor tanulta el azokat a viselkedési mintákat, melyeket Csubitól, mint az AZK atyjától hitelesnek érzett, ezzel azt a kívánatos viselkedési kategóriába emelte.

Ez alapján az AZK közönsége és klubvezetői beilleszthetők egy háromlépcsős rendszerbe, melyben legfelül a *mentorok* állnak, középen a már „beavatott” azonos tudásszinten lévő szélesebb csoport, a harmadik lépcsőfokon pedig a „kezdők”. Mind a középső, mind a harmadik szinten fontosak a szinten belüli kapcsolati hálók, melyekben a tudás megosztása, a csere, a zenék ajánlása kulcsfontosságú mozzanatok. A három szint különböző fokán állók természetesen egymással is hálót építenek ki, ezzel nagy mértékben erősítik a személyes

³⁸ Hasonlított az AZK-hoz, csak itt blues zene ment, szinte ugyanaz a közönség járt oda is, bár a Bluespresszóban megjelent az idősebb korosztály is. *„Aki szerette az alternatív zenét, az szerette a blues zenét is. Most olyan hülyén hangzik az én számból is, hogy lázadás jellege volt ilyeneknek akkoriban, ha az ember blues zenét hallgatott, szakadt farmerben járt, meg részegen sörös üveggel sétálgatott az utcán”* – Kráner Zoli.

³⁹ Született 1976-ban.

kapcsolatokat is. Az AZK mindhárom generációjában megvoltak például azok az emberek, akik köztudottan nagy zenei gyűjteménnyel rendelkeztek, és akik egyfajta elosztó, megosztó szerepet is betöltöttek. Ezen az inkább lokális szinten túl más jellegű, kevésbé lokális alkalmi ismeretségek is kialakulnak, melyek jó táptalajt biztosítanak a kapcsolati hálók bővítéséhez és további alkotók megismeréséhez. Ennek terei lehetnek a fesztiválokön szerzett ismeretségek, és ide köthetjük a Sárvára érkező művészekkel kialakított kapcsolati rendszert is (például a Folklórfesztiválra érkező csoportok, külföldi zenészek). Az alkalmi ismeretségek erősítését az internet terjedésével fontos hálóépítési stratégiának tekinthetjük, hiszen az alkalmi személyes találkozásokon túl lehetőség nyílt az olcsó és folyamatos kapcsolattartásra.

Visszaugorva az AZK mentori rendszerére, az első generáció számára Virslit nevezhetjük meg mentorként. Haláláig ő szervezte az AZK és egyéb zenei rendezvények koncertjeit, így közvetlenül is erős hatással volt a fiatalok ízlésvilágára, másrészt a háttérben meghúzódva közvetetten, Csubiékon keresztül is kihasználta a zene „népművelői szerepét”. *„Még ha ez nem is volt tudatos, akkor is óriási hatása volt. Nekem a Vida Roland, Pleivi [Pleiveisz Csaba] adta a kazettákat, de Virsli volt az, aki őket beavatta ebbe az egészbe. Feljártak hozzá, és nála hallgattak bakeliten Cure-t. De aztán szerette magára hagyni ezeket az embereket, amikor már úgy látta, hogy működik a dolog. Én sokáig le is néztem a Virslit, hogy őt ez az egész nem érdekli, nem szól bele, csak szedi a jegyet, közben ő indította az egészet. Csubi mondta, hogy tőle kaptak egy csomó zenét”* – Kisi. Szintén a zenék terjesztőjeként tekinthetünk Hero-ra és Vida Rolandra is: *„[Roland] kazettákat terjesztett a fiatalok között; megjelent rózsaszín nadrágban, Trottel pólóban, camping biciklin egykerekezve, gomba frizurával, tarisznyával. Mi meg rákattantunk a Rolira, és akkor behívott minket. Tőle kaptam az első kazettámat, URH koncert volt rajta és Neubauten”* - Kisi. Szakos Zsolti szerint Hero dunántúli szinten az egyik legnagyobb zenei kincstárnak számított. *„Heti rendszerességgel ment Budapestre, és utána mindig jöttek a vezetékes telefonok, hogy mik vannak. Felvettem a telefont, odarakta, hogy akkor ezt hallgasd, mi meg hopp, már mentünk is Szombathelyre, mert nekünk ez kell. Ő hintette be a zenei skálát”* – Szakos Zsolt.

Az első esetben az első generációs AZK egyik alapítója az eggyel fiatalabb generáció egy tagjának adott zenét. Élete első kazettájaként Kiss Petire nyilvánvalóan nagy hatással volt ez az esemény. Ez a kapcsolódás egy példa arra, hogy az akkor mentori szinten álló a zenei tudásban még alacsonyabb szinten állóval osztja meg a zenéket, a második példa pedig az azonos szinten lévők közötti viszonyt reprezentálja. A harmadik generációhoz tartozó

twickkk⁴⁰ (a jelenlegi klubvezető) is ebben az időszakban kapcsolódott „kezdőként” az AZK-hoz. Kissé ironikusan így emlékszik Pleiveisz Évivel (*Virág*)⁴¹ való megismerkedésére és első AZK-s élményeire (mivel ez az interjúrészlet szépen írja le az AZK közösségét, hosszabb terjedelemben idézem):

„Elkezdttem hordani ezeket a csúnya veszélyes fekete ruhákat, és középiskolában a Pleiveisz Évinek feltűnt, hogy miért hordom ezeket. Tudjuk, milyen beállítottságú ember, azonnal nyit afelé, aki szimpatikus a számára. Ültem a folyosón a suliban, valamiért búslakodtam, és ő meg odahajolt hozzám és bemutatkozott. Azonnal szóba került, hogy ki milyen zenét hallgat. Következő alkalommal már hozott nekem egy Sziámi kazettát, hogy ez biztos tetszeni fog. Nagyon nem tetszett. Minden héten hozott valamit, én meg vittem vissza, többségét végig sem hallgattam, nekem eredetileg nem jött be annyira ez a világ. Lehet, hogy csak én szépítem az emlékeket, de nekem mindenestre megtiszteltetést jelentett az, hogy ő aztán meghívott az AZK-ba. Hiába mondja a Gabca, hogy voltak plakátok, én ezeket nem láttam. De ha meglátom az utcán, valószínűleg akkor sem tudtam volna, mi az a három betű egymás mellett. Viszont akkor már túl voltam életem első pár koncertélményén, így mikor megtudtam, hogy van valami hasonló Sárváron, azonnal fűztem a szülőket, hogy elmehessek a várba. Mondtam nekik, hogy ez a nagyon jó barátom meghívott, aki egyébként milyen szolid, jól szituált fiatal hölgy. És akkor megengedték, hogy 10-ig elmenjek. Ez már az az időszak volt, amikor 2-ig, fél 3-ig mehetett a buli, viszont 10-kor még nem volt semmi. Akkor kezdtek el gyülekezni az emberek.

Az első fél év azzal telt, hogy én ott kívülállóknak éreztem magam. Megvolt ugye ez a társaság, én meg mindig leültem az egyik sarokba, és csak hallgattam a zenéket, meg néztem a furcsa ruhás embereket. Volt, aki pizsamába jött le. Nagyon beteg arcokat lehetett látni, olyanokat, akiket az utcán nem látsz. Nekem tetszett, mert mindenki érettnak tűnt, meg ott van ez a megfoghatatlan dolog, hogy gondolkodónak láttam őket. Olyannak láttam őket, akiket valamiért nagyon lehet tisztelni, de ugyanakkor végtelenül bezárt közösség volt. Az első félévben nem is nagyon beszélgettünk. Én nem mertem kezdeményezni a beszélgetést a fiatalabb jogán, ők meg elmentek mellettem, meg nézték, hogy hogyan kerül ide valaki motoros bőrdzsekiben. Aztán azt szögre is akasztottam. Aztán szép lassan kezdtek ezek a zenék már az enyémeik is lenni, megértettem őket, meg jó táptalajt adtak ahhoz, hogy az ember felnevelje azokat a kis gondolatait, amik ilyenkor tinikorban kavarnak az emberben. És

⁴⁰ Benkő Gábor a twickkk nevet kisbetűvel használja. Született 1979-ben.

⁴¹ Pleiveisz Csaba testvére.

akkor rájöttem, hogy valószínűleg őket is azért tisztetem, mert remekül felnevelték ezeket a kis saját világuknak az alapját képező gondolatokat.

Ők pont azok az arcok, akiket ma már nem lehet megfogni, mert elmennek egyetemre. Akkor ez nem volt divat. Ezek a gondolkodó emberek akkor itt maradtak, és ez valamilyen szinten mégis értelmiségi, szellemi közösség volt attól függetlenül, hogy nem jártak felsőoktatásba. Érettek voltak. Így szerettem bele az egészbe, rengeteget kaptam attól a közösségtől.”

Ebből a részletből kiolvasható, hogy az egyes generációk tagjai mennyire tisztelték egymást. Bár Benkő Gábor, mint a frissen a közösségbe kerülő számára az AZK-s társaság csak nehezen nyílt meg – ő legalábbis kívülről így érezte –, Kisi szerint, *„ha az egészbe valaki be akart integrálódni, akkor azon nyomban beszipantotta az embert”*. Viszont Kisi ezt, mint a közösségbe már integrálódott személy mondja. A különböző szintek egymás közti kapcsolatait tehát mondhatjuk, hogy inkább voltak egyenlőségen alapuló kapcsolatok, a szintek közötti hálók kialakulása viszont hierarchikusabb volt az ismerkedési időszak során.

3. Gabcán innen, Csubin túl

A második generáció idején ugyan éjszakai kocsmák nem léteztek, de több olyan törzshely is volt, ahol az AZK-k előtt a társaság gyülekezni tudott. Sokan a Garázs nevű helyre jártak, ahova vihettek be magnót, és a más városokból érkezőkkel is ott találkoztak - a buli lényegében már a Garázsban elkezdődött. Később a Kuglizó lett a központi hely, ahonnan már csak akkor ment át a tömeg a várba, mikor Gabca kezdett játszani, ez pedig jelentős változást mutat az első generációhoz képest, hiszen koncertek természetesen a 90-es évek végén is voltak. Ez az időszak sokkal inkább szólt a Gabca által szolgáltatott zenéről, mint az élőzenéről, valamint számos helyi zenekar is ekkor alakult. A meghatározó zenei élményt mégis a Gabca által kevert zenék jelentették, melynek gerincét a nemzetközi és magyar új hullám jelentette, ezen túl pedig egyre nagyobb teret hódított az elektronikus, táncolható zenei vonal és az ambient. *„Játszott a zenekar, és mindenki kivárt, akkor jöttek le, amikor biztos vége és kezdődik a Gabca Music”* – twickkk. *„A zenekar bement, hogy az utolsó számunk következik, erre lejött mindenki. Mindig át kellett küldeni valakit a Kuglizóból, hogy megnézzék, hol tart az este, meg mi is küldtünk oda mindig valakit, hogy ott már ne adjatok nekik inni, hadd menjenek. Csak azért iparkodott az ember, mert tudtuk, hogy kettőkor meg el*

kell hagyni a várat” – Gabca. „Nekem nagyon szokatlan és idegen volt ez a zenei világ, azelőtt nem hallgattam hasonlót, én akkor metál zenét hallgattam kizárólag, és körülbelül azzal egy időben, amikor kezdtek megismerni, meg köszöntek az utcán, és volt már, aki odaült hozzám beszélgetni, volt egy-két olyan ismerős, akikkel már összelekedtem, akkor kezdett nekem is kinyílni a zenei világ” – twickkk.

A zenék beszerzése terén a második generáció könnyebb helyzetben volt, hiszen ott voltak a már hatalmas gyűjteménnyel rendelkező alakok, és „az alternatív zenei sajtó a kilencvenes években érte el népszerűségének tetőfokát”,⁴² azaz némi utánajárással friss információkhoz lehetett jutni. A többeszes kazettagyűjtemények azonban lassan és biztosan idejétmúlttá váltak, mert egyre terjedt egy új hordozó, a CD. Mivel ekkor még nem lehetett másolni őket, Gabca Budapestre járt eredeti CD-kért. A kazetta és CD egymás mellett élését mutatja, hogy a CD-re való teljes átállás előtt (90-es évek vége) Gabca a bulikon felváltva használt kazettát és CD-t. Amíg a CD-ről lement egy szám, addig kismagnón kereste meg kazettán a következőt, mégis gyakran előfordult, hogy a számok között volt fél perc szünet. „*Volt egy darab hangfal, zörgött minden, de ott volt 80-100 ember, és nem érdekelt senkit, hogy szarul hangzik. Ráadásul totál sötétség volt, csak a cigik világítottak*” – Gabca.

A Gabca által vezényelt gépzenés blokk előtt rendszeresen koncertek nyitották az estét, e téren az első generációban kialakított modell folytatódott, azaz a fellépők szervezésével továbbra is Virsli foglalkozott. „*Ami ott mindig jó volt, hogy normálisan, profin leszervezték a dolgokat. Ment a híre szájról szájra, volt hangtechnika, mindenféle feltétel megvolt ahhoz, hogy jó buli legyen és a közönség is nagyon hálás volt. Volt egy jó közösség, ezért tudtunk sokat játszani. Sárvárra mindig öröm volt menni*” – Hege (a Secret Valley nevű zenekara kapcsán). Mivel az AZK költségvetése igen alacsony volt, megyei és városi pályázatok segítségével tudtak többségében amatőr zenekarokat hívni, a nagy koncerteket Virsli nem az AZK keretein belül, hanem a művelődési központ saját programjaiként szervezte. Az AZK „nagyrendezvénye” a nyaranta rendezett AZK-Minifesztivál volt, ahol a helyi zenekarokon kívül a Bahia Kiadó⁴³ zenekara léptek fel, mivel Virsli velük állt szerződésben.

⁴² A nyomtatott sajtó népszerűségének későbbi csökkenése már az internetnek tudható be. Ilg Barbara: Punk, rock, easy riders, 231.

⁴³ „A nyolcvanas évek elején szárba szökkenő magyar underground képviselői közül csak az Európa Kiadó, a Bizottság és az Eszkimó asszony fázik című film zenéjét jegyző Trabant jutott lemezkészítési lehetőséghez. Úgyhogy a rendszerváltáskor magától értetődő volt, hogy az addig csak kazettákon, rossz minőségben terjedő, kultikus hanganyagokat lemezen is meg kell jelentetni. Ezt a feladatot vállalta magára a Bahia kiadó, amely aztán az értékmérés mellett az alternatívnak nevezett zenekarok újabb generációját is felkarolta, és a kilencvenes években végig jelen voltak a bahiás előadók is, igaz, inkább kevesebb, mint több sikerrel. De a

Az 1994-2000 közötti időszak során számos helyi zenekar indult, a tagok nagy része autodidakta módon kezdett zenéléssel foglalkozni, az alternatív műfajtól a new wave-en, a grunge-on át a hard rockig és heavy metálig műfajilag igen sokszínű helyi zenei élet alakult ki. A zenekarok közül többen erősen kötődtek az AZK-hoz. Az új hullámos vonalhoz sorolhatjuk például a Kodály Módszert és utódzenekarát, A 22-es csapdját, elektronikus vonalon indult el a Morphina és Utation, a B.A.D. és a Smith and Wesson rockzenét csinált, és a sor közel sem teljes.⁴⁴ 1995 körül komoly felfutása volt – nemcsak helyi szinten – a hardcore zenekaroknak,⁴⁵ pár év szünet után a 2000-es évek elejétől nagyjából 2004-ig a hardcore erős műfajként továbbra is nagy közönséggel rendelkezett. A nem helyi fellépő zenekarok az ország minden pontjáról érkeztek, a teljesség igénye nélkül álljon itt pár név: Üllői Úti Fuck, Nyers, Másfél, Egy Kis Erzsi Zene, Secret Valley, Social Free Face, Rémember, Kispál és a Borz, Quimby.

A bulikat Gabca úgy hirdette, hogy pár nappal az AZK előtt elkezdett stoppolni, és amerre járt, kiragasztgatta a plakátokat. Ettől függetlenül megmaradt a szájhagyomány útján terjedő híresztelés is, ez a módszer azt eredményezte, hogy a város számára szinte láthatatlan közösség és a föld alatti hangulat végig megmaradt. Sárvár továbbra sem látott mást mindebből, mint a fekete ruhás embereket, bőrnadrágokat, kirúzsozott fiúkat, kinyúlt kötött pulcsikat, festett fekete vagy hidrogénezett frizurákat. *„Voltak csak sima fekete ruhások, volt, aki pizsamászerű kinyúlt vackokban járt, az átlag persze a fekete volt. Nagyon menő volt a Martens bakancs meg a Getta, a feszes bőrgatya kortünet volt. Hülye ékszereket hordtak, például azt hiszem a Pál Zolinak volt egy villából hajtogatott medál a nyakában, másnak meg versenyautó. A csajoknál is ment a bakancs hosszú bahia szoknyával esetleg, [a büfés] Kati néninél azt hiszem, ekkor a dauer volt a menő”* – idézi fel twickkk.

A második generáció, bár több év kihagyás után indult útnak újra, mégis következménye volt az első generáció AZK-jának függetlenül attól, hogy milyen társadalmi vagy technikai változások zajlottak közben a világban. A 90-es években a városnak már volt saját

visszaemlékezők egy emberként állítják: a Bahiánál nem a kereskedelmi siker volt a lényeg.” Inkei Bence, Puskár Krisztián: Amihez kedvük volt.

⁴⁴ További zenekarok: Stone Fire, A Gátnál, 95-ös körzet, Fusion Point, The Kilt, Running Free, Konfrontáció, Nekem Nyóc. A 90-es évek kapcsán mindig az jut eszembe, hogy ez volt a leghülyébb nevű zenekarok évtizede, ennek emlékére egy rövid történet Kisitől: „a Trottel volt a kedvenc zenekarom, mondom egyszer látnom kell az életben. Felmentünk nagy nehezen Szombathelyre, odaértünk a Narancshoz, és ki volt írva, hogy zártkörű rendezvény, alatta Trottel. És akkor hazamentünk. Másnap meg olvastam a Vas Népében, hogy fellépett Szombathelyen fellépett a Zártkörű rendezvény és a Trottel, mi meg nem mentünk le...”

⁴⁵ Konfrontáció, Doomsday, Spark, Inspired by Fear, Unsolved Problems.

televízióadója,⁴⁶ a rongyosra hallgatott kazetták helyét lassan átvette a CD. De mindez valahogy kívül esett azon, amit az AZK ekkor jelentett. A klubvezetők, gyűjtők által terjesztett zenei preferenciák egy egész közösség számára voltak ízlésformáló hatással, és az AZK érdeme, hogy megmutatta ezeket a zenéket, és a mai napig sem engedte elfelejteni. Az AZK sok ember számára lett bázis, amelyben a zenék néha kimondtak olyan dolgokat, amelyek a közösség tagjai számára érvényesek voltak. Hasonló érdeklődési körű emberek találkoztak itt, akik arra vágytak, hogy kifejezhessék magukat, elvonulhassanak abba, amit közösen építettek. Többévtényi kötődés, szeretet, tisztelet, barátság kötött össze embereket, emlékek artikulálatlan halmaza kavarg a közös tudatban, és bár az a nagyon erős közösség a 2000-es években fokozatosan kikopott az AZK-ba járó közönségből, a 90-es évek AZK-ja katartikus pillanatokot őrzött meg: *„télien volt AZK a folyosón és közben leesett az első hó. Kinyitottuk a folyosón az összes ablakot és esett be a hó...”* – twickkk.

⁴⁶ „A Sárvári Városi Televízió 1993 októberében a nevezetes Simon-júdás napi vásárhoz kapcsolódóan jelentkezett az első kísérleti adással.” (Forrás: http://www.sarvar.hu/sarvari_televizio)

IV. A harmadik generáció

1. A 2000-es évek

A 2000 végén történő klubvezetői váltás egyben a nagyot forduló világra adott reakció volt, egy korosztály fokozatos kifutását jelezte és egy új generáció belépését. Mint már korábban is írtam, a váltás e két generáció között közel sem éles határvonal, az új médium, az internet megjelenése viszont látható változásokra kényszerítette a klubot. Ezek a változások természetesen nemcsak lokális szinten mentek végbe, az internet globális terjedése mindenütt új utak kipróbálására kényszerítette a zenei kultúrákat. A 2000-es évek kapcsán ezért fontos lépésként, egyfajta köztes határként kezelhetjük a Láthatatlan Sárvár blog indulását, amely érzékeny és jól működő válaszlépés volt az új, hálózati szerkezetű kultúrák megjelenésére. A 2005-2006-os év más okok miatt is fordulópontnak számít: a Művelődési Központ akkor már igazgatói pozícióját betöltő Virsli 2005-ben elhunyt,⁴⁷ nem sokkal ezután Benkő Gábor kezdett dolgozni a központnál művelődési menedzserként, munkájához köthető számos olyan kezdeményezés, melyekről a későbbiekben még lesz szó, például a Láthatatlan Sárvár blog, a Tea szerdák és a Klubmozi.

„Számomra az egyik legnagyobb meglepetés volt, amikor odajött hozzám a Gabca az egyik buli előtt, mondta, hogy figyelj Öcsi, az van, hogy kaptam egy munkát, meg én már kezdek belefásulni az egészbe, viszont olyannak akarom átadni az egészet, akin azt látom, hogy ugyanígy, komolyan tudja venni, és rám gondolt. Borzasztóan meglepődtem, mert azelőtt két mondatot nem váltottunk. Én nem mertem megszólítani (máig van bennem ilyen tekintélyelvűség, hogy akit magamnál tiszteletre méltóbbnak gondolok, azt nem könnyen szólítom meg). Megtisztelve éreztem magam és elvállaltam. Rengeteget gyúrtam az elsöre, rengeteg lemezt összeválogattam. Szerintem nagyon jól sikerült, Gabca is gratulált. Megőriztem azokat a vonulatokat, amiket meg kellett tartani, de naprakész is volt. Mikor átvettem a klubot, tudatosan figyeltem arra, hogy ne ugyanazt csináljam, de ne is szakítsam meg. Pár dolgot megtartottam, ami Gabcánál is mindig sláger volt. A zenék beszerzése

⁴⁷ 2005 óta Kondor János a központ igazgatója, a Kossuth Lajos Művelődési Központ 2008-ban lett Nádasy-vár Művelődési Központ és Könyvtár.

kapcsán nekem már könnyű dolgom volt. Internetről lehetett rendelni, volt pár címem, akik listákat tettek közzé és pénzért megírták. Ugyanúgy, mint ahogy Csubi csinálta, csak én nem személyesen mentem el, hanem postán utánvétellel küldték. Kiválogattam, melyik albumok kellenek, és elküldték” - twickkk.

A 2000-es évek információs forradalma hatalmas változásokat eredményezett a zenei kultúrák terén, mind gondolkodásmódban, struktúrában, mind a technológia szintjén új fejezet kezdődött. A személyi számítógép, majd az internet terjedésével megváltoztak az információszerzési szokások, az mp3 formátum megjelenésével a CD-korszakot felülírta a korlátlan másolásra és gazdaságos tárolásra⁴⁸ épülő zenebeszerzési-és gyűjtési rendszer, amely az online zenei közösségek esetében vízváltó szerepet töltött be. Az új formátum mellett azonban még ma is érvényben vannak a korábbi metódusok is, gondolhatunk például a bakelit lemezek kiemelt szerepére a DJ szcénában, vagy a könyvtárrendszer lemezgyűjtéshez használatos rendszerezési formájára. A másik oldalon viszont él az a félelem, hogy az internet tönkreteszi a tanulási, elsajátítási folyamatot, mivel az információhoz bárki könnyedén hozzájuthat, így a tanulás olyan passzív folyamattá válik, amely interakció és személyes kapcsolatok hiányában teszi hozzáférhetővé az addig csak társas tanulás során megszerezhető tudást, ráadásul a korábbinál jóval rövidebb idő alatt. Ezzel szemben felhozható, hogy az internet ugyanúgy igényel szűrést, rendszerezést és befogadást, sőt, az információbőség miatt még nagyobb aktivitást is igényel a felhasználótól. Ezen túl a tematikus fórumok interakcióra adnak lehetőséget, és bár nem személyes kapcsolatok útján, de biztosíthatják a mentori rendszer továbbélését.⁴⁹

Az internet nemcsak a terjesztés és fogyasztás, hanem „a zenéről való gondolkodásnak és kommunikációnak is az egyik legfontosabb eszközévé, közegévé vált”.⁵⁰ Az online kommunikáció másrészt fel is gyorsította a korábbi csatornákhöz képest az információk terjedését, hiszen azonnali lehetőséget biztosít a visszacsatolásra, a web 2.0-ás alkalmazások pedig lényegében egy soha véget nem érő párbeszédet nyitottak, melyben az információt terjesztő és fogyasztó közötti határok végleg eltűntek és a felhasználó fogalmában egyesültek. Ez azzal jár együtt, hogy a zenéről való gondolkodásba is bárki bekapcsolódhat, legyen szó akár egy zenekedvelő által vezetett blogról vagy a zenei stílusok felhasználók általi címkézéséről. Ez utóbbi ahhoz vezetett, hogy az amúgy is aprózódó stílusok (egy műfajon

⁴⁸ Lásd Tófalvy Tamás: Zenei közösségek és online közösségi média

⁴⁹ Lásd Vályi Gábor: Kötődések hálózata.

⁵⁰ Tófalvy Tamás: Zenei közösségek és online közösségi média, 11.

belül kialakuló számtalan al-irányzat) határai átfolytak egymásba, hiszen a „stílus” behatárolását gyakran már nem az előadó végzi el, megteszi ezt helyette a hallgató. Az ezredforduló utáni zenei kultúrát a stiláris jegyek keveredése, az átjárhatóság jellemzi, ezzel „kérdéssé vált az uralkodó kultúrától világosan elkülönülő hagyományos, jól körülhatárolható szubkultúrák lehetősége”⁵¹ is.

Ebben a közegben ismét megkérdőjelezhető az alternatív, azaz, hogy mit ruházunk fel ezzel a névvel. A definiálást a címkézési lehetőségek tovább bonyolítják, hiszen egy szinte bármire ráaggatható fogalomról van szó. Az AZK-val kapcsolatban úgy vélem, az alternatív leginkább viszonyfogalomként értelmezhető, és a mindenkori populáris könnyűzene mellett nyújt választási lehetőséget, és nem az alternatív – amúgy igen tág – műfaji besorolású zenéknek ad kizárólag otthont. A fogalom ilyen mértékű kitágításával azt érzük el, hogy megsokszorozódik az AZK-hoz köthető műfajok száma (így lehetett felfutása például a hardcore, metal, rockabilly műfajoknak, és nyílt lehetősége a kísérleti zenéknek, a helyi zenekaroknak is a korábbi preferenciák mellett). Ezt a fogalmi szélesítést azért is kell elvégeznünk, mert a magát mai napig alternatívként értelmező klub élőzene terén folytatott munkája éppen azon alapul, hogy megnyilatkozási lehetőséghez segítse a tehetséges zenekarokat, melyek még saját műfaji színterükön belül sem feltétlenül „futottak be”. A tehetséggondozás és végeredményben egyben tehetségkutatás, melyet az AZK az elmúlt években is kitartóan végez, a klub eredeti nevét (Alternatív Zenekarok Klubja) ma sokkal érvényesebbé teszi, mint a megalakulás pillanatában: *„míg a kezdetekkor az alapító atyák adták a közösség gerincét, most sokkal inkább a zenekarok”* – twickkk. Az AZK tehát sokkal nyitottabb lokális szintérré alakult, melyet több műfaji preferenciához köthetünk.

Az internet nagy szerepet játszik a fellépő zenekarok kiválasztásában is, már nem pusztán a szóbeszéd vagy az ismeretség alapján dől el, milyen zenekarok lépnek fel, hiszen lehetőség van belehallgatni a produkcióba. Az online kommunikáció a kapcsolatépítésben is óriási teret nyitott meg, az alkalmi ismeretségek az internetnek köszönhetően térbeli és időbeli kiterjedést kaptak. Függetlenül egy zenekar vagy programszervező térbeli elhelyezkedésétől, a kapcsolat fenntartása nem ütközik akadályokba. Korábban ezek az alkalmi kapcsolatok gyakran csak a személyes találkozások idejére terjedtek ki, ma viszont az olcsó kommunikációs platformoknak köszönhetően a személyes találkozások időbeli meghosszabbításaként intenzívebb hálók építésére van lehetőség. Az online kommunikáció „a korábban

⁵¹ Kacsuk Zoltán: Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek, 103.

<<láthatatlan>> marginális kultúrák számára a személyes találkozások terén túl is lehetővé teszi a közösségen belüli kommunikációt és önszervezést, illetve biztosítja számukra a többségi társadalom felé történő kulturális önreprezentáció minimumát”.⁵²

A koncertek szervezése más szempontból is kiemelten fontossá vált. Az elektronikus zenék térnyerésével az élőzene háttérbe szorult, Sárváron az AZK-val együttműködésben futó, kifejezetten elektronikus zenében utazó Artical Session mellett az AZK még erősebben az élőzene mellé állt. A koncertszervezés azonban nemcsak a klub számára lényeges, a CD-eladások drasztikus csökkenésével a zenekarok egyik legfőbb anyagi forrása a koncertezés maradt. Tekintve, hogy az AZK csak ritkán hív meg „neveket” és a zenélésből hivatásszerűen élő profikat, az amatőr zenekarok számára elsődleges, hogy koncertezési lehetőséghez jussanak az amúgy telített koncertpiacon.

A koncertdömping szintén a 2000-es évekhez köthető, és a nyári fesztiválok számának robbanásszerű növekedésével hozható kapcsolatba. A fesztiválok a nagy nevek, sőt, márkává növekedett zenekarok és egyéb formációk felvonultatásával koncentrálták a koncertkínálatot. Mivel a kisebb klubok a brandek megfizetésére képtelenek, kénytelenek új stratégiákat kialakítani a közönség megtartására. Az AZK ezt azzal kompenzálja, hogy igyekszik több lépéssel a trendek előtt járni, és jó szimattal olyan zenekarokat leszervezni, akik később befutnak. Még szinte ismeretlenekként játszott Sárváron több ízben a Kispál és a Borz, a Quimby, a 30Y, akik ma (a Kispál utózenekaraival egyetemben) a legnevesebb és legkeresettebb hazai koncertzenekaroknak számítanak. A nagyobb városokban a programkínálat még a kevésbé populáris műfajok tekintetében is az aktuálisan jól csengő nevű zenekarok felléptetésére fókuszál, és az anyagi megtérülést tartja szem előtt a közönséget nagyobb sikerrel bevonzó zenekarok kiválasztásakor.

Mivel a vidéki városok jóval kisebb számú közönségért versenyeznek, az olyan városok, mint Körmend és Sárvár, nehezen veszik fel a lépést a megyeszékhellyel. Szombathelyen a megyei lap hírverése sokat dob a programok terjesztésében, viszont a kisebb városok programjai csak ritkán kerülnek be az újságba. A neveket szervező rendezvények bizonyos értelemben újratermelik az „elitet”, miközben a számos tehetséges, ám ismeretlen zenekarról nem vesznek tudomást. Sárvár legalább abból a szempontból igen szerencsés helyzetben van, hogy a zenekarok szívesen jönnek játszani, a tendencia viszont továbbra is az, hogy sok

⁵² Vályi Gábor: Az alulról jövő kulturális globalizáció és az internet.

koncert kisszámú közönséget vonz be. *„Értékválság van. El lehet csodálkozni azon, hogy mennyi nagyon jó zenekar van. Ez is ilyen Don Quijote harc. Mert tényleg kevesen vállalják fel, hogy őket hívják meg. Nem is ismerek olyat, aki ezt vállaltan így csinálná. Persze ott van az az oldal, hogy ez kényszerű, mert nincs pénz. Egyik oldalon kényszer szülte, másik oldalon nem is csinálnám máshogy. Ha használható összegű támogatásom lenne, akkor sem azt csinálnám, hogy egy évben leszervezek két nevet, amire jönnek, de a többire meg ugyanúgy nem. Ki kellene tisztítani azt a csatornát, ami miatt nem látják meg a fától az erdőt. Talán mert annyi helyről kapják a brandeket meg neveket. Minden könnyűzenei klub profitorientált valamilyen szinten. Ha az AZK vállalkozásként menne, nyilván egészen más lenne, de egy közművelődési intézmény által fenntartott klub feladata, hogy a deficit ellenére is emellett bábáskodjon”* - twickkk.

2. Az ezredforduló közönsége

A harmadik generáció első éveiben már sokan elmaradoztak, kikoptak a korábbi generációk tagjai közül, ekkoriban kezdte a klub a hangsúlyt az élőzenére helyezni, a koncertek láthatóan látogatottabbak voltak a kizárólag gépzenés esteknél. Mivel számos helyi zenekar működött, szerepeltetésük a koncertszervezést is könnyítette. A hardcore divathullám, bár zeneileg távol állt az AZK eredeti zenei preferenciáitól, rengeteg embert mozgatott meg, *„valahogy ez váltotta fel azt, amit korábban az újhullámos zenék jelentettek”* - twickkk. 2005-ig továbbra is Virsli szervezte a koncerteket, viszont mindig kikérte Benkő Gábor véleményét, aki gyakran ajánlott be zenekarokat. *„Volt olyan is, amikor már küldözgették a demókat, Virsli odaadta, hogy én hallgassam meg, mondjam el a véleményem. Volt olyan, hogy három zenekar volt versenyben, de csak egyiket tudtuk megfizetni, akkor rám bízta a döntést. Tényleg meghallgatott, pedig akkor még csak klubvezető voltam, amely szerep inkább formális volt. Egyébként gázsit ezért soha nem kapott egyikünk sem, valamit lehetett inni Kati néninél”* - twickkk.

Az idősebb korosztály elmaradozásáról, a generációváltásról és a klub változásáról twickkk így beszél: *„egyszerűen megöregedtek. Van az az életkor, ami után már nem feltétlenül vonzó az, hogy lemenjen valaki egy klubba, ahol többnyire nála fiatalabb emberek vannak. Aztán ezt az újabb generációt meg sokkal nehezebb volt megfogni, mert bejött az internet, zenetévék,*

akkor már nem volt annak olyan nagy értéke, mint korábban, hogy csak itt lehetett bizonyos zenéket hallgatni. Nem mondta Gabca és Csubi sem, de nagyon komolyan kezelték a gyűjteményeiket. Mikor egyszer el akartam kérni Gabcától egy lemezt, azért félveket kellett könyörögni. Úgy érezték, hogy ők ezt kijárták maguknak, de utólag már látom miért: azért jöttünk össze, hogy ott hallgassuk meg együtt. Ma szerintem már nem élne meg a klub csak gépzenéből. Ezt már mindenki meg tudja csinálni kicsiben. Bejöttek a pincebérletek [a pinceklub meghatározott összegért kibérelhető], biztosan ez is az oka annak, hogy most már kevesebben járnak. Régebben ez nem volt bevett, sokkal nehezebb volt technikához jutni. Mindenki megcsinálja inkább a saját maga ízlésének megfelelően a bulit, és nem nagyon hagyja formálni az ízlését.

Valahogy eltűnt a kíváncsiság. Ott van a YouTube, ha valami érdekel, megnézed ott. Fellapozod a Szombathelyi Estet és elgondolkozol, hogy hova menjél. Nagyon kibővültek a lehetőségek. Úgyhogy én abban láttam a kiutat és az értéket is, hogy olyan amatőr zenekarokat keresünk, akikben még megvan ez a plusz, viszont nem biztos, hogy eszébe jut valakinek rákeresni az interneten.

Amikor Csubiék elkezdtek, ez teljesen underground dologként működött, ma egyre nyitottabb. De ez nemcsak nálunk működik így, maguk az előadók is sokkal inkább extrovertáltabbá váltak. Már nincs igazi, föld alatti út. Vegyük figyelembe, hogy 1989-ben még kortünet volt, hogy titkolózni kellett. Akkor még benne volt az a levegőben, hogy ezt rejtegetni kell. Most viszont már nem hiszem, hogy ezzel kapcsolatban lenne bármi szégyellni vagy titkolni való. Ez persze vett le a varázsából. Én kicsit megszakítottam azt a hagyományt, amit Csubiék kezdtek. Nem látom szükségességét, hogy én rakosgassam be a zenéket. Ez az ízlésformálás nekem már inkább az élőzene” - twickkk.

Az új generáció fiataljait nehezebb megragadni, mint a korábbi közösséget. Ma az AZK-ba járókat nem gyömöszölhetjük egyetlen kategóriába sem korosztály, sem szociális helyzet, sem zenei ízlés mentén. Több kisebb csoport létezik egymás mellett, melyek ugyan egymástól nem teljesen szeparáltak, a csoportok tagjai között átfedések vannak. A homogén csoport hiányán túl twickkk még abban látja a klub alullátogatottságának okát, hogy az a közeg, amely a célközönség lehetne, nehezen elérhető. Ennek egyik oka, hogy sokan nem maradnak Sárváron, érettségi után felsőoktatásban folytatják tanulmányaikat, és ritkán jönnek haza, másrészt megismerik az ottani klubokat és oda kezdenek el járni. „Akkor lehetne feléleszteni,

ha itt lenne az a massa, akikkel lehetne dolgozni, akik tudnák ezt a vonalat képviselni. Most nehéz őket elérni” - twickkk.

3. Közösségi pillérek és együttműködések

Virslí halála után Benkő Gábor a művelődési központban kezdett dolgozni az ifjúság művelődéséért felelős szakmai dolgozóként. Gábor úgy gondolta, az ifjúsági művelődés nem merülhet ki egy alternatív zenei klub működtetésében, ezért az AZK-tól részben függetlenül indította el a Láthatatlan Sárvár blogot, melynek célja a sárvári kulturális élet dokumentálása és láthatóvá tétele. Az oldalon a programok beharangozóin túl zene- és koncertkritikák, beszámolók kapnak helyet, információk érhetőek el Sárvárról, a korábbi fellépő zenekarokról, fotógalériák a rendezvényekről. Mindezen túl fórum és a sárvári zenék kisorádiója működik az oldalon.⁵³ A sárvári lokális színtérre⁵⁴ új dimenzióként rétegződött egy virtuális színtér, amely lehetőséget teremtett a korábban szinte kizárólag személyes kapcsolatokon alapuló szerveződési szinten túl a valós kapcsolatokat nem igénylő hálózati szerveződési forma kialakulására. Az LS olyan reklámfelületet biztosít a sárvári programoknak, melyet korábban sem a helyi, sem a megyei vagy regionális médiumok nem tudtak (nem akartak) biztosítani. A blog láthatóvá tette az addig nem reprezentált klubot, ezzel együtt lehetőséget adott a bemutatkozásra a fiataloknak is, akik nemcsak a blog szerzőiként, fotósaiként, szerkesztőiként jelenhettek meg. *„A Láthatatlannak mindenképpen fontos szegmense a tehetséggondozás, fotókat lehetett beküldeni, firkákat, egy 14 éves kislány regényt küldött. Nem is gondoltam volna, hogy ilyen sokan foglalkoznak zugalkotással” – twickkk.*

A Láthatatlan Sárvár nagy látogatottságának köszönhetően a programok jól promotálhatóvá váltak, a blog Facebook profillal való kiegészítésével pedig könnyen elérhetővé váltak az érdeklődők. A klub kezdeteihez képest megfordult az a struktúra, melyben a rendezvények

⁵³ „A Láthatatlan Sárvár nevű közösen szerkesztett blogot 2006-ban hívta életre a sárvári Nádasdy-vár Művelődési Központ és Könyvtár (akkori nevén még Kossuth Lajos Művelődési Központ) Alternatív Zenei Klubja. A blog megszületésének fő oka az volt, hogy a művelődési központ és az AZK kulcsfigurájának, Tóth Ferenc "Virslí" 2005-ös halála után megszakadni látszott a kapcsolat és a kommunikáció az intézmény és az ifjúság között. A blog, a művelődési központ és klubjainak első megjelenése volt a világhálón és az új kommunikációs csatorna kiépítése mellett szerette volna láttatni az intézmény értékeit, programjait, amelyek addig mind a városi, mind a régiós médiumokban szinte láthatatlanok maradtak.” (Forrás: <http://lathatatlansarvar.freeblog.hu/archives/2009/07/01/tortenet>)

⁵⁴ „Egy bizonyos helyhez, városhoz, környékhez kapcsolódó zenei műfajok, mozgalmak és egyéb közösségek hálózatát reprezentálja”. Tófalvy Tamás: Zenei közösségek és online közösségi média, 17.

szinte csak szájról szájra terjedtek, és a kívülállók számára lényegében láthatatlanok maradtak. „A modern tömegmédiá és kommunikáció korában a művészeti piac minden elismert és kevésbé elismert szereplője rákényszerül, hogy igénybe vegye a hagyományos kultúrkritika által korábban kitagadott, a munka eladását, befogadását és kritikáját előmozdító marketing- és PR-eszközöket.”⁵⁵ Mivel az információk elsődlegesen és leggyorsabban a világhálón válnak elérhetővé, a programok kívánt célcsoporthoz való eljuttatása ma az egyik legfontosabb feladat. Ahogy már arról volt szó, az információbőség hatására a felhasználónak át kell túrnia magát a lényegtelen információkon ahhoz, hogy megtalálja a számára érdekes programokat. Viszont az internetes gerillamarketing elárasztja a felhasználót, tehát a közönség közvetlen elérése számít a legeredményesebb stratégiának. A Láthatatlan Sárváron túl az AZK több ízben szerepelt a Sárvári Városi Televízióban, a műsorszolgáltatást végző Sárvári Média Nonprofit Kft. 2009-ben a Láthatatlan Sárvár online kulturális programajánló blogmagazin képviselőivel együttműködési megállapodást írt alá a hír- és információáramlás felgyorsítása érdekében. Ugyanebben az évben kezdődött az együttműködés a Vaskarika portállal is.⁵⁶ Az ismertség növelésének egy másik útja a következetes brand-építés, amely az LS kapcsán már látható haladást mutat.⁵⁷

A 2000-es években megszakadt közösségi életet Benkő Gábor más társprogramok indításával is megpróbálta új életre kelteni. Nagy sikerrel, több mint egy évig működött a Tea szerda elnevezésű heti találkozó, melynek célja az új generáció animálása volt a kultúrafogyasztásra. *„Közéleti beszélgetéseink voltak meghívott moderátorokkal informális légkörben. A fiatalok segítették a rendezvények technikai lebonyolítását, népszerűsítését, rengeteg jó ötletet is adtak. Itt készült el a Tea szerda aktivistáinak első kísérleti rádióadása, a Földalatti”* – twickkk.⁵⁸ *„Ami jó kezdeményezés volt, az a Tea szerda volt. Pótolhatta volna azt, ami az AZK-ból szerintem a végén kivészett”* – Kisi. Twickkk azt várta, hogy egy idő után önálló életre kel a kezdeményezés. *„Volt körülbelül húsz ember, akik minden héten lejöttek, de csak addig ment, amíg tematizáltuk. Azért akartam kiszállni, hogy valamit dobjanak be ők. Aztán jöttek a klikkek, egyre kevesebben jártak. Nem is kell ezt elfelejteni, fel lehet éleszteni, csak rá kellene jönni, mi volt a hiba. Talán túl frontális volt. Mindig ült valaki az asztal*

⁵⁵ Batta Barnabás: A pop védelmében, 309-310.

⁵⁶ A Vaskarika megyei portál, szombathelyi szerkesztőséggel. Korábban sokat tudósított az Alpokalja Online is.

⁵⁷ Érdekesebb a folyamatosan frissülő blogot előtérbe helyezni, mint a havonta 1-3 rendezvénnyel jelentkező AZK-t.

⁵⁸ *„Megállapodás szerint a városi rádió adta volna havonta, de az elkészült kísérleti adást visszadobták (ma is azt mondom, hogy mondva csinált indokkal), az adás készítőinek óriási csalódás volt, azóta nem próbálták meg...”* – twickkk.

gyűjtőpontjában. Aztán persze beindult a beszélgetés, de mégis ott volt valaki, akire figyelni kellett, és ha valaki nem ült ott, akkor nem tudtak maguktól beszélni” – twickkk.

„Még megemlíthető az AZK-Klubmozi kísérlet, amely a 2004 decemberében bezárt mozi próbálta pótolni. A vetítések után beszélgetések voltak a filmhez kapcsolódóan,⁵⁹ a filmklub többször az esti zenei programot vezette fel. A gyérszámú érdeklődő nem igazolta az előfeltételezést, amely szerint szükség van a közösségben megélt filmélményre, ezért abbahagytuk. Próbáltam reagálni olyan dolgokra, mint a világnapok, 2011-ben ötödik alkalommal szerveztünk roma világnapot az AZK-ban. Mindenképp az volt a célom, hogy a kollégáim se mossanak egybe csak a könnyűzenével. Szerveztem klasszikus zenei koncerteket, előadásokat is” – twickkk.

Míg az AZK elsősorban az élőzenei programokra koncentrált, a szintén a pinceklubban működő Artical Session programsorozat a kortárs elektronikus zenék bemutatását tűzte ki célul. Az Artical 2004-ben indult, 2006-ban Benkő Gábor papíralapú együttműködést kötött a szervezőkkel. E szerint ingyen használhatják a pincét valamint a bevételt is megtarthatják, cserébe segítenek az AZK körül például jegyszedéssel, plakátolással. „Miután megjelentek a kortárs elektronikus műfajok, akkor indult [az Artical Session] párhuzamosan, a kezdeti időkben még teljesen függetlenül. Ez is akkor kezdett el harmonizálódni, amikor odakerültem. Nagy érték, hogy az Articalt egy olyan fickó⁶⁰ vezeti, aki elmélyült a műfajban, tájékozott és naprakész. Ez is lehetne része az AZK-nak, de ha már így alakult, lehet, hogy szerencsés, hogy kaptak egy külön rendezvénymárkát. Az is kiemelt prioritás volt, hogy elmélyítsük ezt a kapcsolatot, és ezért terveztünk minden évben 2-3 közös bulit, hogy a közönség érzékelje, ez a kettő nem egymástól függetlenül működik, mert nagyon is közük van egymáshoz. Olyan szempontból viszont nem szerencsés, hogy valamilyen szinten megosztottá tette a zenehallgatókat. Amikor azt mondtam, hogy én az alternatív zenekarokban látom a klub jövőjét, akkor ezzel azt is mondtam, hogy az élőzenei oldalt akarom erősíteni. A gépzene oldalra meg ott van az Artical. Most leginkább már az elektronikus zenékre kíváncsiak a fiatalok” - twickkk.

⁵⁹ Donnie Darko – beszélgetés fizikatanárral az időutazásról, Friss levegő – női főszereplő meghívása, Taxidermia – filmszakos hallgató, Baxtalo – romológus hallgató, Ópium – a film irodalmi szakértőjének meghívása.

⁶⁰ Szoboszlay Zoltán (Szobosz).

Hasonló, bár kevésbé rendszeres együttműködés van a Wild Tigers Rock and Roll Klub szervezőjével is. 1999-ben kaptak először lehetőséget Virslitől rock and roll és rockabilly koncertek megszervezésére.⁶¹ *„A retrospektív műfajok körülbelül ekkor kezdtek nagyon dominálni a trendben, a koncertek sikeresek voltak. A szervező szinte fanatizmussal dolgozott a rock and roll zenekarok Sárvára koncentrálásán, illetve helyi zenekar létrehozásán. Olyan, mintha az AZK-nak lenne még egy keze”* - twickkk.

Az AZK-n belül is működnek tematikus rendezvények, ezek vagy egy műfajhoz,⁶² vagy egy alkalomhoz kapcsolódnak. Ez utóbbira példa az AZK Szilveszter⁶³ valamint a minden évben teltházassal Farsang, és ide köthetőek a világnapokhoz kapcsolódó programok is. Több évben tartottak már Kurt Cobain halálának évfordulóján Nirvana emlékestet a helyi B.A.D. zenekar közreműködésével, 2007-től kezdődően pedig már nyolcadik alkalommal rendezték meg idén a Simon-Júdás vásár előestéjén az AZK Jam elnevezésű estet, ennek keretén belül az utóbbi két évben már tematizált⁶⁴ improvizációs koncerteket szerveztek.

Az AZK ősztől tavaszig tartó idényét nyáron nagyobb rendezvények egészítik ki. Virsli halála előtt ezek az egy vagy kétnapos fesztiválok még kevésbé kötődtek az AZK-hoz. A Popmajális, a Kis Nyáréji Rockzene⁶⁵ és az AZK-Minifesztivál összeolvadásából jött létre a Nyáréji Fesztivál. Az összevonás célja az anyagi források koncentrációja volt. A 2006-ban⁶⁶ még jelentősnek számító 600 000 forintos támogatás mára szinte nullára csökkent. *„Törekedtem rá, hogy ne legyen repetitív a dolog. Virsli sokszor ugyanazt a fellépőt hívta, például a B.A.D. szinte minden hónapban játszott. Ma viszont a közönség nem bízik annyira a klub presztízsében, hogy eljönnek és meghallgatják, hogy mi lesz. Amikor az amatőr felfedezettek befutottak (például a Kaukázus, 30Y, akik akkor szinte ingyen vagy benzinpénzért jöttek), akkor zavaró, hogy akik most ott csápolnak a koncerteken, akkor nem jöttek. Mi változik egy zenekarban attól, hogy elkezdik sugározni a rádiók. Nem a zenekarokkal, a közönséggel van a gond. A Kispál is régen szinte semmiért játszott. Ezek a ma nagyok akkor játszottak itt, amikor még csak mi vettük észre, hogy ezek jók. Miért nem lehet venni a fáradságot és eljönni, ha már bebizonyosodott, hogy van szimatunk hozzá. Miért nem kíváncsiak? Számomra ez a megfejthetetlen. Úgy érzem, már nincs igazi közösség. Egyébként*

⁶¹ Bevétel százalékos elosztása az intézmény és a szervező között, a műsor összeállításában szabadkezet kapnak.

⁶² Például reggae, világzene, metál, jazz.

⁶³ Virslivel két éven keresztül, Benkő Gáborral 2006-2009-ig.

⁶⁴ 2009-ben Michael Jackson dalaiból, tavaly a '80-as évek zenéiből, idén a '90-es évek kultuszdalaiból indultak ki az örömmelés estek.

⁶⁵ Elsősorban rockzenei kínálattal működtek.

⁶⁶ A fesztivál fellépői: 30Y, Kaukázus, Boogie Mama, Praha, FM Zero, Ultras.

nem is feltétlenül van szükség arra, hogy mindenáron több ember legyen. Viszont ingyenessé nem tudom tenni a bulikat, mert egyszerűen nem visz rá a lélek, hogy szívességeket kérjek a zenekaroktól. Ha már csak benzinköltséget fizetek, azt is valahogyan ki kell termelnem. A PANKKK⁶⁷ nagy segítség volt, azt nekünk találták ki. Abból éltünk három évig. Szó volt róla egy éve, hogy újraindul, de csak ígéret volt” - twickkk.

A PANKKK leállása komoly anyagi nehézségeket ró az önellátó AZK-ra, mivel a program működése során a klub költségvetésének 60 %-át a PANKKK-tól nyert összegekből tudta finanszírozni, 40 %-át pedig a jegybevételekből. A klub ugyan tud támogatást igényelni a művelődési központtól, de igyekszik független maradni. A 2011-es Nyáréj Fesztivál a vártól kapott 200 000 forintos forrásból gazdálkodva a két napos rendezvény során 11 zenekart tudott meghívni. *„Ez a szerencse, hogy a klubnak van presztízse és sokan elvállalják ingyen”* – twickkk.

További kisebb anyagi támogatásra a klub a Nemzeti Kulturális Alap közművelődési kollégiumán keresztül tud pályázni, idén a befagyasztott összegek miatt már erre sem volt lehetőség. Ezen felül kisebb összeget lehet nyerni a város kulturális bizottságától, a megyei kulturális és sportbizottságtól. *„Sajnos rá vagyunk kényszerülve, hogy elaprózva jussunk hozzá a pénzekhez. Ami a következő lépcső lehetne, az az Európai Unió támogatás, de ahhoz én önmagamban kicsi vagyok, ahhoz egy komplexebb programterv kell”* - twickkk.

Tovább nehezítik a klub életét az adminisztrációs kötelezettségek, például a bejelentési és engedélyi kötelezettségek. Míg a klub indulásakor még innen-onnan másolt kazettákon terjedtek a zenék, ma már egyetlen másolt CD többszázezer forintos bírságot vonhat maga után. *„Többször már keservesen elment a kedvem az egésztől. Minden egyes lépésem ellen kijön valami, amiért büntethetnek. Nincs szabad önszerveződés! 9 %-ot⁶⁸ kell fizetni a számok lejelentésére, ami mondjuk az AZK esetében nem annyira veszélyes, de például a Nádasdy Történelmi Karneválnál ez már közel 200 000 forint. Amatőr körökben miért van erre szükség? A zenekarok közül sokan nem is tudják, mi ez, hogy ezért kinek kell fizetnie. Ha nem*

⁶⁷ A Program a Nemzeti Kortárs Könnyűzenei Kultúráért az Oktatási és Kulturális Minisztérium célzott fejlesztési intézkedéseit tartalmazta. A hazai könnyűzenei élet meghatározó személyiségei és szervezetei (zenészek, klubok, fesztiválok, jogvédők és kiadók képviselői) részvételével megalkotott program hivatalosan 2005. június 10-én indult útjára. A PANKKK-ban támogatott műfajok köre igencsak széles: a pop, rock, metal, elektro, world, folk és jazz irányzatok (és ezek tetszés szerinti keverékei) is ide tartoznak. Szintén fontos kiemelni, hogy a PANKKK az élőzenére helyezi a hangsúlyt és elsősorban az élő produkciókat támogatja. A Programiroda működése 2010. július 1-től határozatlan ideig szünetel. Forrás: <http://www.pankkk.hu/mi-a-pankkk>.

⁶⁸ A bevétel 9 %-a. Ingyenes rendezvények esetén magasabb százalék, melyet nem a bevétel alapján számolnak ki.

bejelentettek a dalok, akkor is kell. Normális ésszel fel sem lehet fogni... A megmozdulások spontaneitását veszik el. Ha ötleted van, megkockáztatod, hogy hátha nem veszik észre. Először csak figyelmeztetést küldenek. De ezt sem nagyon lehet, mert ott van az internet. Ha nem hirdetem, akkor nem jön a közönség, ha hirdetem, megtudja az Artisjus.⁶⁹ Vannak embereik, akik ezt figyelik. Az a jövő, hogy visszakeveredünk az előző rendszerhez, hogy el kell bújni a rendszer előtt, és ki kell kerülni a hivatalos utat” - twickkk.⁷⁰

Bár a közönség ezekből a formalitásokból keveset érzékel, a kötöttségek sokak szerint megölik a szabad, spontán szerveződési lehetőségeket. Egyfajta kiút lehet ebből a zártkörű rendezvények szervezése. E kérdés kapcsán rossz szívvel ugyan, de kénytelen vagyok leírni, hogy furcsa módon mintha visszaértünk volna a 80-as évekbe vagy még korábbi évtizedbe, mikor az AZK-hoz hasonló, alulról szerveződő közösségeknek még azzal kellett szembenéznie, hogy a hatalom felfalhatja őket, ha nem követik az „elfogadott”, hivatalos kulturális értékeket.

⁶⁹ Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület.

⁷⁰ A bejelentési kötelezettség szerint, adott például egy amatőr zenekar, amelynek vannak saját, nem regisztrált számai. Ha egy bejelentett bulin játszanak, le kell adniuk egy számlistát, ami után a szervező fizet. Mivel azonban a zenekar nem regisztrált, a befolyó összeg a közös kalapba megy, melyből például az Artisjus dolgozóinak bérét fizetik.

V. Összegzés

„AZK [...] – Alternatív Zenei Klub, nevét alapító fiataljaitól kapta (csak néhányuk: A Pleiveisz, A Csubi, A Kráner), ez is sarvaricum. A továbbiakban nevezzünk minden kezdeményezést így, ami innen indult és túlélte sok mindent, úgymint gáncsot, szimpátiát, rendszerváltást... stb. Itt nincs más, csak zene. Igazi. Meg film. Meg irodalom. Meg barátság. Meg minden, ami erőszak-, gyűlölet-, manipuláció-, és türelmetlenségmentes. Ez a szabadság 0 foka. Minden önkéntes, önszerveződő, önkifejező és őszinte, talán egyszerűen, tisztességesen és világian fiatal. Gabca elképesztő tehetségű szervező, már nevelgeti méltó utódját, hisz tudja: az alternativitás nem több, mint egyenértékűség, ám nem is kevesebb. Megbecsülendő. Az utód Benkő Gábor, A Gátnál zenekar gitárosa...”

Így emlékezik meg Virsli a klubról Az utolsó fejezet jogán című írásában. Szavai olvasásakor mintha egy pillanatban sűrűsödne össze minden. A pillanatban benne él mindhárom generáció, a három pont a végén pedig mintha a sort akarná folytatni újabb és újabb emberek munkáját ismerve el.

Az Alternatív Zenei Klub 22 évet felölelő története során igyekeztem körvonalazni azokat a központi témákat, amelyek az 1980-as évektől kezdődően meghatározzák a zenei kultúráról való gondolkodást, a zenéhez köthető technológiai és szociológiai változásokat. Nem állíthatom, hogy az AZK modellje az alternatív zenét preferáló színtér vagy akár a klubkultúra egy tipikus példája volna, de abban biztos vagyok, hogy számos klubot érintenek a valamely generáció kapcsán szóba kerülő témák.

Ma ez a három betűs rövidítés még mindig érvényes üzenetet fogalmaz meg. Célja, hogy minőségi zenének adjon teret, kevésbé ismert, tehetséges zenekarokat vonulasson fel különböző zenei műfajok mentén, melyeknek közös pontja, hogy a populáris könnyűzenei trendeken kívül eső, értékes zenei produktumokként tekinthetünk rájuk. Az AZK a mai napig hiánypótló tevékenységet végez azzal, hogy ezeket a zenekarokat felvállalja, létjogosultságát pedig azzal biztosítja, hogy vállalt ideáját konzekvensen követi. Mindezen túl Sárvár kulturális életében is nagy szerepe van, hiszen a fiatalok nagy része még mindig ebben a

közegben nevelődik fel, addig pedig, amíg kitartó, elhivatott emberek állnak mellette, a szellemiség nem veszik el. „Azt akarjuk megőrizni, hogy ennek a klubnak saját egyénisége, értékrendje van. Addig fogom csinálni, ameddig ebben a pozícióban tudok maradni. Akár a fizetésem feléből is folytatnám” - twickkk.

Bibliográfia

„Az a különbség a blogger és az újságíró között, hogy az újságíró telefonál” – Kerekasztal-beszélgetés a zenei műfajok kritikai retorikájáról, az on- és offline zenei újságírás viszonyáról. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Batta Barnabás: A pop védelmében – A kultúra előállításának és fogyasztásának új logikája. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Becze Szabolcs: Az underground alkotás elmélete – a korszak magyar recepciójának áttekintése. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív – Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon*, Artpool Művészetkutató Központ – Kijárat Kiadó – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs, 2003.

Bennett, Andy: Szubkultúrák vagy neo-törzsek? A fiatalok, a stílus és a zenei ízlés közötti kapcsolat újragondolása. In: *Replika*, 53 (2005. december). 127–143.

Gans, Herbert J.: Népszerű kultúra és magaskultúra. In: Wessely Anna (szerk.) *A kultúra szociológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Gavra Gábor: A neoavantgárd és a rockzene találkozása a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív – Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon*, Artpool Művészetkutató Központ – Kijárat Kiadó – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs, 2003.

Guld Ádám: Az emo egy poszt-szubkulturális közösség? - Stílus, divat, identitás összefüggései egy kortárs ifjúsági kultúra médiareprezentációjának tükrében. In: Médiakutató, 2011 tavasz (http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/06_szubkulturalis_kozosseg).

György Péter: A mongolok titkos története. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív* – Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon, Artpool Művészetkutató Központ – Kijárat Kiadó – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs, 2003.

Havasréti József: *Alternatív regiszterek* - A kulturális ellenállás formái a magyar neoavantgárdban. Budapest, Typotex Kiadó, 2006.

Hebdige, Dick: A stílus mint célzatos kommunikáció. In: *Replika*, 17-18. (1995. június), 181-200.

Hradil, Stefan: Régi fogalmak és új struktúrák – Milió- szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-as években. In: Andorka Rudolf, Stefan Hradil, Jules L. Peschar (szerk.) *Társadalmi rétegződés*, Aula Kiadó, Budapest, 1995.

Ilg Barbara: Punk, rock, easy riders – Szubkulturális jelenségek egy helyi motoros közösségben. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok* – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Inkei Bence, Puskár Krisztián: Amihez kedvük volt - visszatekintés a Bahia kiadóra. Forrás: Quart.hu, 2010. február 08. (<http://quart.hu/cikk.php?id=4674>)

Kabai Imre: *Társadalmi rétegződés és életesemények* – A magyar fiatalok a posztindusztriális korszakban. Új mandátum Kiadó, Budapest, 2006.

Kacsuk Zoltán: Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek - A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma. In: *Replika*, 53. (2005. december), 91-111.

Klaniczay Gábor: New wave líra – Trabant és Balaton. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív* – Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon, Artpool Művészetkutató Központ – Kijárat Kiadó – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs, 2003.

Martin, Peter J.: Kultúra, szubkultúra és társadalmi szerveződés. In: *Replika*, 64-65. (2008), 151-164.

Patakfalvi Czirják Ágnes: Sounds of Cluj – A kolozsvári elektronikus zenei szcena tíz éve. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok* – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Rácz József: *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák*. Scientia Humana, Budapest, 1998. (Kiemelten a 2-4., 10. fejezetek.)

Reidmar Linda: Mai ifjúsági csoportkultúrák pápán. In: Szapu Magda (szerk.) *Ifjúsági „szubkultúrák”*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2004.

Szapu Magda: Az ezredelő ifjúsági kultúráinak kutatása és összehasonlító vizsgálata. In: Szapu Magda (szerk.) *Ifjúsági „szubkultúrák”*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2004.

Tófalvy Tamás: Zenei közösségek és online közösségi média – A szubkultúráktól a műfaji színterekig. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Tóth Ferenc: Az utolsó szó jogán. In: A sárvári Kossuth Lajos Művelődési Központ első ötven évének története, Sárvár, 2002.

Vályi Gábor: Az alulról jövő kulturális globalizáció és az internet - A kelet-közép-európai nu jazz-szintér esete. In: *Médiakutató*, 2004. (5. évf.) 2. sz. 95-114. old. (internetes elérés: http://www.mediakutato.hu/cikk/2004_02_nyar/07_alulrol_jovo/01.html)

Vályi Gábor: Kötődések hálózata – Társas tanulás a lemeztúró szintéren. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor (szerk.) *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Vályi Gábor: Közösségi médiumok, globális hálózatok, önszerveződő társadalom. A szubkulturális nyilvánosság szerkezetváltozása. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív – Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon*, Artpool Művészetkutató Központ – Kijárat Kiadó – PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs, 2003.

Wessely Anna: A kultúra szociológiai tanulmányozása. In: Wessely Anna (szerk.) *A kultúra szociológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

